

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ І МУЗЕЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, МУЗЕЄЗНАВСТВА ТА ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА НА ТЕМУ:

Музейна виставка «Багатолика бона» (еволюція банкнот на території України в
XX столітті)

здобувача

вищої освіти 4 курсу

першого освітнього рівня (бакалавр)

спеціальності 027 «Музеєзнавство,
пам'ятокознавство»

освітньої програми «Музейно-екскурсійна
діяльність»

Горєлової Євгенії Павлівни

Науковий керівник: **Шандра Ірина**

Олександрівна, професор, доктор

історичних наук, викладач

Рецензент: ПІБ

Харків, 2022

Харківська державна академія культури

Факультет: Соціальних комунікацій і музейно-туристичної діяльності

Кафедра: Історії, музеєзнавства та пам'яткознавства

Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр

Напрямок підготовки: 02 «Культура і мистецтво» спеціальності 027 «музеєзнавство, пам'яткознавство»

(шифр і назва)

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Завідувач кафедри
доктор культурології
Щербань А.Л.

“ _ ” _____ 2021р

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

ГОРСЛОВА ЄВГЕНІЯ ПАВЛІВНА

1. Тема роботи: Музейна виставка «Багатолика бона» (еволюція банкнот на території України в ХХ столітті)

Museum exhibition "Many-faced bona" (evolution of banknotes in Ukraine in the twentieth century)

керівник роботи – Шандра Ірина Олександрівна професор, доктор історичних наук, викладач кафедри історії, музеєзнавства та пам'яткознавства

затверджений засіданням кафедри, протокол № 3 від 15.09.2021 року

2. Строк подання студентом роботи - травень 2022 р.

3. Зміст дипломної роботи (перелік питань, які потрібно розробити):

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. РОЗШИРЕНА ТЕМАТИЧНА СТРУКТУРА

Висновки до розділу

РОЗДІЛ 2. ЕКСКУРСІЙНА РОЗРОБКА

2.1. МЕТОДИЧНА ЕКСКУРСІЯ

2.2. АВТОРСЬКА ЕКСКУРСІЯ

Висновки до розділу

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з /п	Назва етапів дипломної Роботи	Строк виконання етапів роботи	При мітка
1	Вибір та затвердження теми дипломної роботи	вересень	
2	Виявлення та вивчення літератури з теми дипломної роботи	жовтень- листопад	
3	Написання тексту I розділу дипломної роботи	грудень	
4	Написання тексту II розділу дипломної роботи	січень	
5	Збір емпіричного матеріалу з теми дослідження, його опрацювання, опис	лютий- березень	
6	Написання висновків, оформлення роботи, її передзахист на кафедрі	квітень- травень	
7	Підготовка презентації та захист дипломної роботи	червень	

Студент _____

Горелова Є.П.

Керівник роботи _____

Шандра І.О.

Горелова Є.П. Музейна виставка «Багатолика бона» (еволюція банкнот на території України в ХХ столітті)

Спеціальність: музеєзнавство, пам'яткознавство

Заклад освіти: Харківська державна академія культури

Харків, 2022 рік.

В дипломній роботі розглянута українська боністика за період ХХ століття в колекціях музеїв України та створено музейний проект. Робота виконана на базі музейних предметів державних та приватних колекцій. Дипломна робота містить такі розділи: розширена тематична структура, ідейний задум, тематична спрямованість та методологічна основа майбутньої експозиції, стисла тематична структура музейної експозиції, екскурсійна розробка, архітектурно-художній образ майбутньої експозиції, програма введення музейної експозиції «Багатолика бона» (еволюція банкнот на території України в ХХ столітті) до системи музейної комунікації та документальна основа її реалізації, принципи методики оцінювання як фактор впливу на формування кінцевого комплексного комунікаційного проекту, збутова продукція, стимулювання збуту. В процесі роботи зроблено висновки щодо експозиційного проекту «Багатолика бона» (еволюція банкнот на території України в ХХ столітті)

Ключові слова: паперові гроші, боністика, історія гривні, грошовий знак, Радянська Україна, УНР, УПА, Незалежна Україна, музеї України.

Horielova E.P. **Museum exhibition "Many-faced bona" (evolution of banknotes in Ukraine in the twentieth century)**

Specialty: museum studies, monument studies

Educational institution: Kharkiv State Academy of Culture

Kharkiv, 2022.

In the diploma work the Ukrainian bonistics for the period of the XX century in the collections of museums of Ukraine is considered and the museum project is created. The work is made on the basis of museum objects of public and private collections. Thesis contains the following sections: expanded thematic structure, conceptual design, thematic focus and methodological basis of the future exhibition, concise thematic structure of the museum exhibition, excursion development, architectural and artistic image of the future exhibition, the program of the museum exhibition "Multifaceted Bonn" (Ukraine in the twentieth century) to the system of museum communication and the documentary basis of its implementation, the principles of evaluation methods as a factor influencing the formation of the final complex communication project, sales, sales promotion. In the course of the work conclusions were made about the exposition project "Many-faced bona" (evolution of banknotes on the territory of Ukraine in the twentieth century)

Key words: paper money, bonistics, history of hryvnia, banknote, Soviet Ukraine, UPR, UPA, Independent Ukraine, museums of Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ I. РОЗШИРЕНА ТЕМАТИЧНА СТРУКТУРА.....	13
Тема 1.1 Ідейний задум.....	13
Тема 1.2 Архітектурно-художнє рішення музейного проекту.....	13
РОЗДІЛ II. ЕКСКУРСІЙНА РОЗРОБКА.....	15
Тема 2.1 Методична екскурсія.....	26
Тема 2.2 Авторська екскурсія.....	44
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	58
ДОДАТКИ.....	65

ВСТУП

Актуальність. Актуальність дослідження українських паперових банкнот та їх висвітлення музейними засобами, являє собою одим із ключових моментів українського державотворення. Поява паперових грошових знаків стала, в певній мірі показником культури, технічного та економічного розвитку, добробуту народу, його громадського і політичного устрою та документальним свідченням багатьох історичних подій. Гроші мають властивість передавати характер епохи, свідчити про культуру, особливості побуту народу, вшановування традицій та ідеологічні пріоритети. Впровадження власної грошової системи стало обов'язковою та неодмінною ознакою суверенітету української держави.

Об'єкт дослідження. Висвітлення музейними засобами історії грошового обігу на території України в ХХ ст.

Предмет дослідження. *Музейний проект Багатолика Бона* (еволюція банкнот на території України в ХХ столітті). Розробка цілісної музейної концепції музейного проекту «Багатолика бона» (еволюція банкнот на території України в ХХ столітті). Історія грошового обігу України.

Мета і завдання дослідження.

Мета - демонстрація експозиційної та екскурсійної діяльності загальних музеологічних теорій, різноманітних історичних джерел, створення музейної виставки за темою «Багатолика бона» (еволюція банкнот на території України в ХХ столітті)

Завдання дослідження:

- сформувати ідейний задум музейного проекту
- визначити наскрізну проблематику

- розробити архітектурно-художнє рішення музейного проекту
- розробити екскурсійний текст до заходу музейного свята

Ступінь наукової розробленості проблеми (джерела та історіографія)

Джерельну базу для моєї роботи склали нормативні акти та каталоги: серед них можна визначити каталог М.І. Істоміна в якому розглядаються грошові знаки обов'язкового місцевого звернення, випущені в період громадянської війни в Північному і Північно-Західному регіоні Росії, Прибалтійському краї (Латвії, Литві, Естонії), центральному регіоні Росії і в Північно-Західному краї (Білорусії). Загальнодержавні випуски Російської імперії, Тимчасового уряду Росії, РРФСР і незалежних держав Балтії не включені. [26] Також не каталогізуються приватні грошові знаки. Перед кожним випуском наводиться коротка довідка по регіону / губернії. Окремий розділ приділеною Надпечатка на цінні папери. Знаки оцінюються в доларах США, як правило, для трьох ступенів схоронності. Більшість випусків ілюструється. Відмінності між різновидами пояснюються словами і, де це можливо, показані візуально. У роботі є різна додаткова інформації, а також ілюстрації в порівнянні з першим виданням. Каталог призначений для широкого кола колекціонерів, як початківців, так і просунутих.

Також цікавим є каталог П. Рябченко який містить опис паперових грошових знаків, їх сурогатів і т.д., випущених на території Росії і СРСР або ж з їх участю. Нумерація каталогу розроблена досить докладно. Кожна самостійна бона має свій номер, який при прямій послідовності чисел легко знайти в каталозі. Різновиди бон (в окремих випадках і варіанти) наведені під індексами букв слов'янського алфавіту в межах одного номера. Нумерація бон в регіонах розташований по можливості з дотриманням алфавітного порядку населених пунктів і значущості емітента. Фальшиві грошові знаки позначаються літерою -

Ф. [55] У каталозі наведена частота народження бон (на скільки колекцій зустрічається одна бона). У ряді випадків показник частоти виникнення визначався на підставі статей та досліджень інших колекціонерів, а в окремих випадках - шляхом зіставлення каталожних цін 1927 і 1953 років. Рідкісні грошові знаки, відомі тільки в декількох екземплярах, і не часто зустрічаються в колекціях на території СРСР, відзначені буквами Р - рідкісний, РР - особливо рідкісний, РРР - надзвичайно рідкісний і У - унікальний. З певною точністю можна відзначити: Р - відомо в колекціях всього близько 15 знаків, РР - близько 10 знаків, РРР - від 2 до 5 знаків і У - 1 знак.

У каталозі В. Швеця висвітлено інформацію про центральні випуски українських грошей від утворення незалежної держави (20.XI.1917) до 2000 року.[81]

Історіографія. Першою дослідницькою роботою про виникнення паперових грошей на Україні був журнал «Літопис Червоної Калини» під назвою: Паперові грошові знаки на українських землях. Другий не менш значимий проект авторів Гнатишак М. про друкування українських грошей на Галицькій землі та перший каталог Чучина Ф.Г. каталог бон и дензнаков Росії, ССРСР околиць та ін. утворень, мав багато недоліків, очевидно тому що він перший в своєму роді. Але завдяки цій роботі виявлено багато раніше невідомих і нових випусків грошових знаків і бон; встановлені розміри окремих емісій; з'ясовані причини їх появи і курсування; розкрита сучасна їм конкретна історична обстановка. Автору вдалося не тільки сконцентрувати і розібрати всі паперово-грошові і бонні запаси з усього СРСР, але також переварити в паперову масу на фабриках декілька вагонів такої макулатури і вивчити ґрунтовно відсортовані колекційні залишки.

Серед сучасних праць слід визначити насамперед дослідження Р. Тхоржевського, у якому коротко викладено історію паперових грошей різних українських урядів за часів між скасуванням грошових знаків Російської імперії та введенням єдиної валюти СРСР. У розділі ілюстрацій є опис(українською,

англійською та російською мовами) та характеристики кожної купюри тих часів. Робота містить кольорові ілюстрації усіх українських банкнот, що були в обігу в 1917—1920 роках.[70]

Для знайомства з історією вітчизняною боністики слід визначити роботу М.А.Дмитрієнко. Цей науково-популярний систематичний нарис містить історію обігу паперових грошових знаків в Україні від часів Київської Русі до суверенної України. Наукова розповідь ілюструється великою кількістю фотографій монет та банкнот Речі Посполитою, Австро-Угорщини, Царської Росії, Радянського союзу та 25 років Незалежної України.[22]

Спеціальна література: Базові питання з методології та практики експозиційного проектування розкриваються у ряді публікацій, у спеціальних фахових виданнях.

Здійснимо стислий аналіз основних музеєзнавчих статей:

Науковиця музеографії Спанжа О.С. у своїй роботі по історіографії музеології, музеєзнавства та музеографії розглядає комплекс проблем історіографії музеології, музеєзнавства та музейної справи. Зокрема, структура історіографічних досліджень пов'язується зі структурою рівнів досліджень в проблемному полі музею, музейності, музейної практики, що включає концептуальний рівень (музеологія), синтетичний рівень (музеєзнавство і музеографія) і технологічний рівень (музейна справа). [64] У статті виділяються три рівня історіографічних досліджень: історіографія музеології, історіографія музеєзнавства і музеографії, історіографія музейної справи та обґрунтовується необхідність розвитку комплексу досліджень, присвячених вітчизняній історіографії музеології, музеєзнавства, музейної справи.

Авторка наукової роботи Смирнова Э.В. про трансформацію функції музею в сучасному соціокультурному просторі розглядає музей як соціальний і культурний інститут. Включення музею в простір культури дозволяє пояснити особливості його духовного змісту, а так само ті форми, в яких він функціонує.[63]

Львівська дослідниця Муравская С.В. у своїй праці про музеї вищих навчальних закладів звертає увагу на окрему категорію громадських музеїв - музеїв, які знаходяться в структурі вищих навчальних закладів, аналізуючи специфіку та особливості їх перетворення з організаційно-методичної установи, яка виконувала найважливіші освітні та наукові функції, в складову частину суспільного, погано фінансується роботи. [45]

Виходячи з невідповідної для існування музеїв ВНЗ законодавчої ситуації, описуються якості, якими повинен володіти керівник такого музею, щоб в максимальній мірі сприяти його розвитку. З метою окреслити портрет директора вузівського музею, що йде в ногу з часом, в умовах перебування музеїв цієї категорії на роздоріжжі, автор статті також аналізує досвід американських і австралійських музейних працівників.

Відома російська спеціалістка з області наук Галкина Т.В. в своїй музейній розробці пристосованій для вивчення музейної аудиторії, про адаптацію та апробацію психологічних методів дослідження музейної аудиторії в державному історико-архітектурному та етнографічному музеї-заповіднику «Кіжі», пояснює вельми актуальну методіку для розвитку музейної справи в сучасній Росії. Стаття присвячена адаптації та апробації соціологічних і психологічних методів вивчення музейної аудиторії (на прикладі музею-заповідника «Кіжі»). Узагальнено результати опитування, отримані в ході музейної практики студентами Томського державного педагогічного університету в серпні 2012 р на острові Кіжи в Карелії. Наводяться зразки анкет.[11]

Науковиця Сиродова у своїй статті про згпльну музеологію як навчальна дисципліна вперше поставляє питання про специфіку музеології як навчальної дисципліни, тобто окремого базового предмета викладання. Розглядається її місце в системі підготовки фахівців, структура, коло основних проблем, з урахуванням положень Державного стандарту і Примірної програми, новітньої наукової літератури та досвіду викладання. Висунуто пропозицію більш чітко обмежити зміст цієї навчальної дисципліни рамками загальнотеоретичних проблем і її власної історії аж до новітнього часу.[59]

Особистий внесок автора даного дипломного проекту. Особистий внесок даного музейного проекту полягає в залучені сучасними формами комунікації розкрити та популяризувати ескпозицію «Багатолика бона» (еволюція української банкноти на території України в ХХ столітті). Паперова грошова одиниця зявилась в Україні не так давно. Дуже легко і важливо трохи інакше віднестись до її історії, адже вона сприяла появі ключових моментів державоутворення. До даної експозиції відвідувачі повинні проявити зацікавленність, яка була досліджена та творчо інтерпритована музейними засобами, науковістю дослідженої теми, опорою на справжі музейні предмети. І як результат, через цікаву оглядову екскурсію має зявитись інтерес та виникнути взаємна комунікативність. Завдяки наявності в музейному просторі різноманітних заходів та сучасних експозиційних засобів, розширюється аудиторія, яка усвідомлено приймає цілісну картину даного дипломного проекту.

РОЗДІЛ 1. РОЗШИРЕНА ТЕМАТИЧНА СТРУКТУРА

Тема 1.1 Ідейний задум

Ідейний задум. Ідейний задум музейної виставки «Багатолика бона» (еволюція банкнот на території України в ХХ столітті) – розкривається за допомогою музейних засобів, процес становлення яких, покаже розвиток українських паперових грошей до державної незалежності.

Було створено таку наскрізну наукову проблематику:

- сформувати ідейний задум
- визначити основні наскрізні проблеми
- дослідити предметну базу
- розкрити архітектурно-художній образ
- скласти стислу тематичну структуру
- розробити тематико-експозиційний план
- дослідити та вивчити теоретичні передумови

Тема 1.2 Архітектурно-художнє рішення музейного проекту

Архітектурно-художнє рішення музейного проекту. Музейна виставка «Багатолика бона» (еволюція банкнот на території України в ХХ столітті) матиме місце в Одеському нумізматичному музеї. Експозиція представлена як для фахівців так і для тих, хто цікавиться історією походження та розвитком грошей. Жанрова форма даної виставки є комплексно-тематичною за принципом з урахуванням хронологічного (еволюційного) та предметно-типологічного критеріїв. Тобто експозиція кожного окремого залу репрезентує певну історичну епоху та надає типологічно подібну групу пам'яток.

Історія почнеться вже з першої частини зали, де за допомогою банерів та карт, надає змогу дізнатись яким чином з'явилися паперові гроші. На виставці будуть представлені копії перших зразків від кам'яних кліше, кредитних документів та першого печатного грошового станка. Друга частина зали буде продовжувати довоєнну і воєнну історію, за допомогою банерів та схем, де головними вже будуть експонати справжні паперові грошові знаки ХХ ст. які вже більшість зацікавлять своєю ексклюзивністю. Приміщення першої експозиції буде виконане у темних тонах, буде здійснено легкий перехід темно-зеленого кольору стін у спокійний марсаловий, де підлога холодного коричневого тону на дасть акцентувати увагу саме на експонати.

Далі пролягає маршрут до другої зали, де вже акцентує увагу період Незалежності України. В приміщенні знаходитиметься макет центрального державного банку країни. Стенди з експонатами розкриють основний розвиток української гривні. Інтер'єр другої експозиції буде виконаний в здержаному синьому (темно-синьому) кольорі.

В даній експозиції використовується штучне освітлення для забезпечення кращого перегляду матеріалів виставки. Обов'язкове музейне обладнання: демонстраційні столи, стенди та вітрини. Освітлення влаштоване таким чином, що експозиційні предмети не втрачаються. У музеї передбачена охоронна та протипожежна сигналізація, для забезпечення збереження експонатів їх пошкодження та пограбувань.

Розширена тематична структура до проекту: Музейна виставка «Багатолика бона» (еволюція банкнот на території України в ХХ столітті)

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ БОНІВ НА УКРАЇНІ

Після лютневої революції 1917 року та утворення у березні Центральної Ради в Україні нова влада ставила перед собою завдання досягти права на автономію України у складі федеративної демократичної Російської республіки. Тому така різка зміна політичної ситуації змусила молоду українську владу терміново

вирішувати питання про незалежність та суверенітет республіки. Ще до проголошення в IV Універсалі (січень 1918 р.) самостійності УНР Центральна Рада встигла провести низку важливих соціальних та економічних реформ, спрямованих на захист суверенітету України. 19 грудня Центральна Рада ухвалила тимчасовий закон про випуск державних кредитових білетів. Першу емісію становили карбованці.

Бони УНР. Запровадженню української валюти передувала бурхлива дискусія. Національна валюта повинна обов'язково бути підкріплена золотим запасом. Для накопичення золотого запасу пропонувалося продавати селянам поміщицьку землю, розрахунок за яку мав відбуватися золотом. Влада розуміла, що незаможні селяни, які найбільше потребували землі, не мали золота. Генеральний секретар земельних справ Борис Мартос запропонував забезпечити національну грошову одиницю прибутками від державних монополій, в першу чергу на цукор та борошно. Як наслідок 19 грудня (за ст. ст.) 1917 року Центральна рада ухвалює "Тимчасовий закон про випуск державних кредитових білетів УНР"

Експонат. Банкнота. Перші 100 крб. Відпечатана у м. Києві в типографії «С.В. Кульженко». 1917 р. Без водяних знаків та гільйоширної сітки. Розмір 170x105.

Експонат. Банкнота. 10 крб. які планувались в обіг 1918 р. але так і не були надруковані. Розмір 12x6.

Експонат. Банкнота. 25 крб. 1918 р. Розмір 12x6.

Експонат. Банкнота. 50 крб. 1918 р. Розмір 12x6

Експонат. Банкнота. 100 крб. 1918 р. Розмір 13x7

Експонат. Банкнота. 200 крб. 1918 р. Розмір 13x9

Експонат. Банкнота. 400 крб. 1918 р. Розмір 13x9

Експонат. Банкнота. 500 крб. 1918 р. Розмір 13x9

Експонат. Банкнота. 1000 крб. 1918 р. Розмір 14x9

Експонат. Марка. 10 шагів 1918 р. Жовто-гарячого кольору. Розмір 6x4

Експонат. Марка. 10 шагів 1920 р. Випуск «Віденська серія» Розмір 6x4

Експонат. Марка. 10 шагів 1919 р. Маріупольська надпечатка «35 к.» Розмір 6х4

Експонат. Марка. 10 шагів 1920 р. фальш. Розмір 6х4

Експонат. Марка. 20 шагів 1918 р. Коричневого кольору. Розмір 6х4

Експонат. Марка. 20 шагів 1918р. зміщена. Розмір 6х4

Експонат. Марка. 20 шагів 1920 р. Випуск «Віденська серія» Розмір 6х4

Експонат. Марка. 30 шагів 1918 р. Синього кольору. Розмір 6х4

Експонат. Марка. 30 шагів 1918 р. Випуск «Віденська версія» Розмір 6х4

Експонат. Марка. 30 шагів 1918 р. Сіро – фіолетовий колір, рідкісна. Розмір 6х4

Експонат. Марка. 30 шагів 1918 р. Квартблок. Розмір 6х4

Експонат. Марка. 40 шагів 1918 р. Зеленого кольору. Розмір 6х5

Експонат. Марка. 40 шагів 1918 р. Випуск «Віденська серія» Розмір 6х5

Експонат. Марка. 40 шагів 1918 р. Надпечатка «Курерська польова пошта. 10 гривень.» Спекулятивний випуск. Розмір 6х5

Експонат. Гербова марка. 40 шагів 1918 р. Темно зеленого кольору

Експонат. Марка. 50 шагів 1918 р. Червоного кольору. Розмір 7х5

Експонат. Марка. 50 шагів 1918 р. Фальш. Розмір 7х5

Експонат. Марка. 50 шагів 1918 р. Без зубців. Розмір 7х5

Експонат. Гербова марка 50 шагів 1918 р. Темно зеленого кольору

Експонат. Марка. 1 грн. 1920 р. Зображено Герб УНР. Випуск «Віденська серія». Сірого кольору

Експонат. Марка. 2 грн. 1920 р. Зображена алегорія «Молода Україна». Випуск «Віденська серія». Фіалкового кольору

Експонат. Марка. 3 грн. 1920 р. Зображена хата. Випуск «Віденська серія». Марка має горизонтальне положення, жовто-гарячого кольору

Експонат. Марка. 5 грн. 1920 р. Зображена волова упряжка. Випуск «Віденська серія». Марка має горизонтальне положення, зеленого кольору

Експонат. Марка. 10 грн. 1920 р. Зображено портрет Б. Хмельницького з булавою. Випуск «Віденська серія». Червоного кольору

Експонат. Марка. 15 грн. 1920 р. Зображено портрет І. Мазепи. Випуск «Віденська серія». Коричневий колір

Експонат. Марка. 20 грн. 1920 р. Зображено портрет Т. Шевченка. Випуск «Віденська серія» Синього кольору

Експонат. Марка. 30 грн. 1920 р. Зображено портрет П. Полуботка. Випуск «Віденська серія». Сірого кольору

Експонат. Марка. 40 грн. 1920 р. Зображено С. Петлюра. Випуск «Віденська серія». Малинового кольору

Експонат. Марка. 50 грн. 1920 р. Зображено козака-музиканта (бандурист). Випуск «Віденська серія». Темно зеленого кольору

Експонат. Марка. 60 грн. 1920 р. Зображена будівля парламенту. Випуск «Віденська серія». Марка має горизонтальне положення, фіалкового та коричневого кольору

Експонат. Марка. 80 грн. 1920 р. Зображена козацька «Чайка» (козаки на човні). Випуск «Віденська серія». Коричнево блакитний колір

Експонат. Марка. 100 грн. 1920 р. Зображено пам'ятник Святому Володимирові. Випуск «Віденська серія». Зелено сірий колір

Експонат. Марка. 200 грн. 1920 р. Зображено млин. Випуск «Віденська серія». Сіро малиновий колір

Експонат. Банкнота. Перші 2 грн. 1918 р. Серія А. Ескіз виконаний архітектором В. Кричевським, простий геометричний орнамент. Друк Німеччина м. Берлін. Друкарня «Reichsdruckerei». Темно зеленого кольору

Експонат. Банкнота. Перші 2 грн. 1918 р. Копія

Експонат. Банкнота. 10 грн. 1918 р. Серія А. Ескіз виконаний художником Г. Нарбутом, орнаментально оформлений. Друк Німеччина м. Берлін. Друкарня «Reichsdruckerei». Червоного кольору

Експонат. Банкнота. 10 грн. 1918 р. Серія Б. Друкарня «Reichsdruckerei».

Експонат. Банкнота. 100 грн. 1918р. Серія А. Художник Г. Нарбут. Друк Німеччина м. Берлін. Друкарня «Reichsdruckerei». Синьо блакитного кольору

Експонат. Банкнота. 500 грн. 1918 р. Серія А. Художник Г. Нарбут. Друк Німеччина м. Берлін. Друкарня «Reichsdruckerei». Жовто блакитний колір

Експонат. Банкнота. 1000 грн. 1918 р. Художник І. Мозалевський. Друк Німеччина м. Берлін. Друкарня «Reichsdruckerei». Жовто синій колір

Експонат. Банкнота. 2000 грн. 1918 р. Художник І. Мозалевський. Друк Німеччина м. Берлін. Друкарня «Reichsdruckerei». Червоно жовтий колір

Експонат. Банкнота. 5000 руб. 1921 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак

Експонат. Банкнота. 10000 руб. 1921 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак

Експонат. Банкнота. 25000 руб. 1921 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак

Експонат. Банкнота. 50000 руб. 1921 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак

Експонат. Банкнота. 100000 руб. 1921 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак

Експонат. Банкнота. 250000 руб. 1921 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак

Експонат. Банкнота. 500000 руб. 1921 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак

Експонат. Банкнота. 50 коп. 1923 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак

Експонат. Банкнота. 50 руб. 1923 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак

Експонат. Банкнота. 5 руб. 1923 р. Бахмутський внутрішній розрахунковий знак

Експонат. Банкнота. 100 руб. 1923 р. Бахмутський внутрішній розрахунковий знак

Експонат. Банкнота. 50 чрв. 1923 р. Державний банк СРСР

Експонат. Банкнота. 1 руб. 1924 р. Випуск Наркомфіном. Казначейський білет

Експонат. Банкнота. 5 руб. 1925 р. Казначейський білет нового зразка.

Експонат. Банкнота. 100 руб. 1924 р. Випуск центральна каса Наркомфіну.

Короткотерміновий платіжний засіб

Експонат. Банкнота. 1000 руб 1924 р. Випуск центральна каса Наркомфіну.

Короткотерміновий платіжний засіб

Експонат. Банкнота. 1 руб. 1934 р. Новий випуск. Відсутній водяний знак

Експонат. Банкнота. 5 руб. 1934 р. Новий випуск. Відсутній водяний знак

Експонат. Банкнота. 1 руб. 1937 р. випущена в друге, але без зміни року (1934 р.), на ній немає підписа Народного комісара фінансів та касира Держбанку СРСР, також відсутній водяний знак

Експонат. Банкнота. 3 руб. 1937 р. випущена в друге, але без зміни року (1934 р.), на ній немає підписа Народного комісара фінансів та касира Держбанку СРСР, також відсутній водяний знак

Експонат. Банкнота. 5 руб. 1937 р. випущена в друге, але без зміни року (1934 р.), на ній немає підписа Народного комісара фінансів та касира Держбанку СРСР, також відсутній водяний знак

Експонат. Банкнота. 1 чрв. 1938 р. Нова серія. З нагоди 20-річчя Жовтневої революції у правій частині зображено портрет В.І. Леніна

Експонат. Банкнота. 3 чрв. 1938 р. Нова серія. З нагоди 20-річчя Жовтневої революції у правій частині зображено портрет В.І. Леніна

Експонат. Банкнота. 5 чрв. 1938 р. Нова серія. З нагоди 20-річчя Жовтневої революції у правій частині зображено портрет В.І. Леніна

Експонат. Банкнота. 10 чрв. 1938 р. Нова серія. З нагоди 20-річчя Жовтневої революції у правій частині зображено портрет В.І. Леніна

Бони УПА. Зі згортанням НЕПу поступово реформувалася радянська грошова система. В умовах тотального державного планування та розподілу, рубль дедалі більше ставав символічним засобом платежу. Короткий період ринкових відносин, хоча й обмежених, довів неможливість їх існування в умовах державної власності на основні засоби виробництва та командно-адміністративного диктату і волюнтаризму в економіці. 1939 р. приніс значні зміни у життя українського народу. Дедалі неприкритішою ставала експансіоністська політика нацистської Німеччини. У роки війни Західна Україна перебувала частково у складі Угорщини (більша частини Закарпаття була окупована угорськими військами і залишалась під владою хортистської Угорщини аж до жовтня 1944 р.), після – Польщі (з решти територій у жовтні 1939 р. було створено Генерал-губернаторство з центром у Кракові, що складалося з варшавського, радомського, люблінського та краківського округів, а також частини етнічних українських земель — Лемківщини, Надсяння, Холмщини та Підляшшя). Тому грошова система зазнала значних потрясінь.

Експонат. Банкнота. 1 чрв. 1941 р. Надруковано у Берліні, через допущені у їх оформленні помилки масова емісія здійснена не була.

Експонат. Банкнота. 3 чрв. 1941 р. Надруковано у Берліні, через допущені у їх оформленні помилки масова емісія здійснена не була.

Експонат. Банкнота. 5 чрв. 1941 р. Надруковано у Берліні, через допущені у їх оформленні помилки масова емісія здійснена не була.

Експонат. Банкнота. 10 чрв. 1941 р. Надруковано у Берліні, через допущені у їх оформленні помилки масова емісія здійснена не була

Експонат. Банкнота. 5 крб. 1942 р. Випущені Центральним емісійним банком «Україна»

Експонат. Банкнота. 10 крб. 1942 р. Випущені Центральним емісійним банком «Україна»

Експонат. Банкнота. 20 крб. 1942 р. Випущені Центральним емісійним банком «Україна»

Експонат. Банкнота. 50 крб. 1942 р. Випущені Центральним емісійним банком «Україна»

Експонат. Банкнота. 100 крб. 1942 р. Випущені Центральним емісійним банком «Україна»

Експонат. Банкнота. 200 крб. 1942 р. Випущені Центральним емісійним банком «Україна»

Експонат. Банкнота. 500 крб. 1942 р. Випущені Центральним емісійним банком «Україна»

Експонат. Банкнота. 5 крб. 1943 р. Купон Рівненської міської управи. Випущений до 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі. Має коливання друку, застосовувалися барвники різного гатунку.

РОЗДІЛ 2. БОНИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ

Наприкінці 1991 р. після політичного розпаду Радянського Союзу зазнала краху і його фінансово-грошова система. Нові суверенні держави, якими стали колишні союзні республіки, відмовилися від рубля і запровадили власні національні грошові одиниці. Через зволікання з запровадженням власних карбованців і надмірне сподівання на відновлення російського рубля Україна зазнала значних збитків. Це було пов'язано з передачею Росії рублевих готівкових засобів, зосередженням на московських банківських рахунках заощаджень українських громадян в Ощадному банку, Зовнішекономбанку тощо.

Український купоно карбованець. Введення української національної валюти розпочалися відразу після прийняття Декларації про державний суверенітет України. Наприкінці 1991 - на початку 1992 р. Україна пережила нестачу готівки, оскільки центральний банк Росії не зміг забезпечити союзні республіки достатньою кількістю карбованців. Не вистачало готівкових грошей для своєчасної виплати заробітків, пенсій, стипендій. Українська влада була

занепокоєна тим, що вітчизняні товари (особливо продукти харчування та інша сільськогосподарська продукція) ринуть у Росію завдяки наявності в обігу там більшої готівкової маси, що давало росіянам можливість платити за товари. Крім того, ситуація ускладнювалася великим дефіцитом навіть на товари широкого вжитку, запровадженням п'ятивідсоткового податку та офіційним підвищенням цін. Президія Верховної Ради України 9 вересня 1991 р. прийняла постанову "Про введення в обіг на території республіки купонів багаторазового використання". Радянські карбованці поступово будуть замінюватися українськими купоно-карбованцями з еквівалентним номіналом. 19 номіналів купоно-карбованців протягом майже п'яти років виконували в Україні функцію засобу обігу і платежу. Вони прийняли на себе весь удар перехідної економіки.

Експонат. Банкнота. 1 крб. 1991 р. Друкувалась у Франції. Папір низької якості. Купюра не мала номеру та підпису

Експонат. Банкнота. 3 крб. 1991 р. Друкувалась у Франції. Папір низької якості. Купюра не мала номеру та підпису

Експонат. Банкнота. 5 крб. 1991 р. Друкувалась у Франції. Папір низької якості. Купюра не мала номеру та підпису

Експонат. Банкнота. 10 крб. 1991 р. Папір низької якості. Купюра не мала номеру та підпису

Експонат. Банкнота. 25 крб. 1991 р. Друкувалась у Франції. Папір низької якості. Купюра не мала номеру та підпису

Експонат. Банкнота. 50 крб. 1991 р. Друкувалась у Франції. Папір низької якості. Купюра не мала номеру та підпису

Експонат. Банкнота. 100 крб. 1991 р. Друкувалась у Франції. Папір низької якості. Купюра не мала номеру та підпису

Експонат. Банкнота. 100 крб. 1992 р. Має серію з двох чисел і шестизначний номер

Експонат. Банкнота. 200 крб. 1992 р. Має серію з двох чисел і шестизначний номер

Експонат. Банкнота. 500 крб. 1992 р. Має серію з двох чисел і шестизначний номер

Експонат. Банкнота. 1000 крб. 1992 р. Має серію з двох чисел і шестизначний номер

Експонат. Банкнота. 2000 крб. 1993 р. З'явився тризуб, серія та семизначний номер

Експонат. Банкнота. 5000 крб. 1993 р. З'явився тризуб, серія та семизначний номер

Експонат. Банкнота. 10000 крб. 1993 р.

Експонат. Банкнота. 20000 крб. 1993 р.

Експонат. Банкнота. 50000 крб. 1993 р.

Експонат. Банкнота. 100000 крб. 1993 р.

Експонат. Банкнота. 200000 крб. 1994 р.

Експонат. Банкнота. 500000 крб. 1994 р.

Експонат. Банкнота. 1.000.000 крб. 1995 р.

Перші бони Незалежної України. 25 серпня 1996 року в засобах масової інформації було оголошено Указ Президента України Леоніда Кучми «Про грошову реформу в Україні». З років незалежності минуло майже п'ять років, після чого випустили гривню як українську валюту. Уряд дуже відповідально поставився до цього питання в 1995 році, створивши спеціальну комісію, яка досліджувала доцільність запуску гривні. Карбованці поступово вилучалися після грошової реформи і 16 вересня 1996 року приймання карбованців в усі види платежів було припинено, єдиним законним засобом платежу на території України з цього моменту стала гривня. Гривня повністю утвердилась, як повноцінна національна валюта, всі банківські операції, розрахунки, видача заробітних плат та пенсій реалізовувалася виключно новою гривнею.

Експонат. Банкнота. 1 грн. 1996 р. Перший випуск в Канаді. Зображено Малий Герб України (на купюрах виникає значно раніше ніж він був прийнятий як офіційний Герб України). Художник В. Лопата

Експонат. Банкнота. 2 грн. 1996 р. Перший випуск в Канаді. Зображено Малий Герб України (на купюрах виникає значно раніше ніж він був прийнятий як офіційний Герб України). Художник В. Лопата

Експонат. Банкнота. 5 грн. 1996 р. Перший випуск в Канаді. Зображено Малий Герб України (на купюрах виникає значно раніше ніж він був прийнятий як офіційний Герб України). Художник В. Лопата

Експонат. Банкнота. 10 грн. 1996 р. Перший випуск в Канаді. Зображено Малий Герб України (на купюрах виникає значно раніше ніж він був прийнятий як офіційний Герб України) Художник В. Лопата

Експонат. Банкнота. 20 грн. 1996 р. Перший випуск в Канаді. Зображено Малий Герб України (на купюрах виникає значно раніше ніж він був прийнятий як офіційний Герб України). Художник В. Лопата

Експонат. Банкнота. 50 грн. 1996 р. Перший випуск у Великобританії.

Експонат. Банкнота. 100 грн. 1996 р. Перший випуск у Великобританії

Експонат. Банкнота. 200 грн. 1996 р. Перший випуск у Великобританії

РОЗДІЛ 2. ЕКСКУРСІЙНА РОЗРОБКА

Тема 2.1. Методична екскурсія: Музейна виставка «Багатолика бона» (еволюція банкнот на території України в ХХ столітті)

За місцем проведення: внутрішня

За типом: оглядова

За цільовим призначенням: загальноосвітня

За жанром: навчальна екскурсія

Розділ, тема	Перелік експонатів	Текст (в тезисній формі)	Джерела надходження та література	Методичні рекомендації (форми, покази, обладнання)
Розділ 1. Особливості впровадження бонів на Україні.		Текст. 19 грудня 1917 р. Центральна Рада ухвалила тимчасовий закон про випуск державних кредитових білетів. Першу емісію становили карбованці.		
Тема 1. Бони УНР	Банкнота. Перші 100 крб.	Відпечатана у м. Києві в типографії «С.В. Кульженко». 1917 р. Без водяних знаків та гільйоширної сітки.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 250 крб.	1917 р	Київський нумізматичний музей при НБУ	

	Банкнота. 5 крб.	Житомирських крб. 1918 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 10 крб.	Планувались в обіг 1918 р. але так і не були надруковані.	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 25 крб.	1918 р.	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 50 крб..	1918 р.	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 100 крб.	1918 р.	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 200 крб..	1918 р.	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 400 крб.	1918 р.	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 500 крб.	1918 р.	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 1000 крб.	1918 р.	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 1 копійка	1918 р.	Камянець-Подільський музей грошей	
	Марка. 2 копійка	1918 р.	Камянець-Подільський музей грошей	
	Марка. 5 копійка	1918 р.	Камянець-Подільський музей грошей	
	Марка. 10 копійка	1918 р.	Камянець-Подільський музей грошей	
	Марка. 10 шагів	1918 р. Жовто-гарячого кольору	Камянець-Подільський музей грошей	
	Марка. 10 шагів	1920 р. Випуск «Віденська серія»	Камянець-Подільський музей грошей	
	Марка. 10 шагів	1919 р. Маріупольська надпечатка «35 к.»	Камянець-Подільський музей грошей	

	Марка. 10 шагів	1920 р. фальш	Камянець-Подільський музей грошей	
	Марка. 20 шагів	1918 р. Коричневого кольору	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 20 шагів	1918р. зміщена	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 20 шагів 1920 р.	1920 р. Випуск «Віденська серія»	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 30 шагів	1918 р. Синього кольору	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 30 шагів	1918 р. Випуск «Віденська версія»	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 30 шагів	1918 р. Сіро – фіолетовий колір, рідкісна	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 30 шагів	1918 р. Квартблок	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 40 шагів	1918 р. Зеленого кольору	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 40 шагів	1918 р. Випуск «Віденська серія»	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 40 шагів	1918 р. Надпечатка «Курерська польова пошта. 10 гривень.» Спекулятивний випуск	Одеський музей нумізматики	
	Гербова марка. 40 шагів	1918 р. Темно зеленого кольору	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Марка. 50 шагів	1918 р. Червоного кольору	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Марка. 50 шагів	1918 р. Фальш №1	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Марка. 50 шагів	1918 р. Фальш №2	Київський нумізматичний музей при НБУ	

	Марка. 50 шагів	1918 р. Без зубців	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Марка. 50 шагів	1918 р. Квартблок	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Гербова марка 50 шагів	1918 р. Темно зеленого кольору	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Марка. 1 грн.	1920 р. Зображено Герб УНР. Випуск «Віденська серія». Сірого кольору	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 2 грн.	1920 р. Зображена алегорія «Молода Україна». Випуск «Віденська серія». Фіалкового кольору	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 3 грн.	1920 р. Зображена хата. Випуск «Віденська серія». Марка має горизонтальне положення, жовто-гарячого кольору	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 5 грн.	1920 р. Зображена волова упряжка. Випуск «Віденська серія». Марка має горизонтальне положення, зеленого кольору	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 10 грн.	1920 р. Зображено портрет Б. Хмельницького з булавою. Випуск «Віденська серія». Червоного кольору	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 15 грн.	1920 р. Зображено портрет І. Мазепи. Випуск «Віденська	Одеський музей нумізматики	

		серія». Коричневий колір		
	Марка. 20 грн.	1920 р. Зображено портрет Т. Шевченка. Випуск «Віденська серія» Синього кольору	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 30 грн.	1920 р. Зображено портрет П. Полуботка. Випуск «Віденська серія». Сірого кольору	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 40 грн.	1920 р. Зображено С. Петлюра. Випуск «Віденська серія». Малинового кольору	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 40 грн.	1920 р. Зображено С. Петлюра. Випуск «Віденська серія». Малинового кольору	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 60 грн.	1920 р. Зображена будівля парламенту. Випуск «Віденська серія». Марка має горизонтальне положення, фіалкового та коричневого кольору	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 80 грн.	1920 р. Зображена козацька «Чайка» (козаки на човні). Випуск «Віденська серія». Коричнево-блакитний колір	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 100 грн.	1920 р. Зображено пам'ятник Святому Володимирові. Випуск «Віденська серія». Зелено-сірий колір	Одеський музей нумізматики	
	Марка. 200 грн.	1920 р. Зображено млин. Випуск	Одеський музей нумізматики	

		«Віденська серія». Сіро малиновий колір		
	Банкнота. Перші 2 грн.	1918 р. Серія А. Ескіз виконаний архітектором В. Кричевським, простий геометричний орнамент. Друк Німеччина м. Берлін. Друкарня «Reichsdruckerei». Темно зеленого кольору	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. Перші 2 грн.	1918 р. Копія	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 10 грн.	1918 р. Серія А. Ескіз виконаний художником Г. Нарбутом, орнаментально оформлений. Друк Німеччина м. Берлін. Друкарня «Reichsdruckerei». Червоного кольору	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 10 грн.	1918 р. Серія Б. Друкарня «Reichsdruckerei».	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 100 грн.	1918р. Серія А. Художник Г. Нарбут. Друк Німеччина м. Берлін. Друкарня «Reichsdruckerei». Синьо блакитного кольору	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 500 грн.	1918 р. Серія А. Художник Г. Нарбут. Друк Німеччина м. Берлін. Друкарня	Приватна колекція ІММГ	

		«Reichsdruckerei». Жовто блакитний колір		
	Банкнота. 1000 грн.	1918 р. Художник І. Мозалевський. Друк Німеччина м. Берлін. Друкарня «Reichsdruckerei». Жовто синій колір	Національний музей історії України	
	Банкнота. 2000 грн.	1918 р. Художник І. Мозалевський. Друк Німеччина м. Берлін. Друкарня «Reichsdruckerei». Червоно жовтий колір	Національний музей історії України	
	Банкнота. 50 коп.	1921 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 1 руб.	1921 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 3 руб.	1921 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 5 руб.	1921 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 10 руб.	1921 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 25 руб.	1921 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 50 руб.	1921 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 100 руб..	1921 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	

	Банкнота. 250 руб.	1921 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 500 руб.	1921 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 1000 руб.	1921 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 5000 руб.	1921 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак	Харківський історичний музей	
	Банкнота. 10000 руб.	1921 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак	Харківський історичний музей	
	Банкнота. 25000 руб.	1921 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак	Харківський історичний музей	
	Банкнота. 50000 руб.	1921 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак	Харківський історичний музей	
	Банкнота. 100000 руб.	1921 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак	Харківський історичний музей	
	Банкнота. 250000 руб.	1921 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак	Харківський історичний музей	
	Банкнота. 500000 руб.	1921 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак	Харківський історичний музей	
	Банкнота. 50 коп.	1923 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак	Харківський історичний музей	
	Банкнота. 1 руб.	1923 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак	Харківський історичний музей	
	Банкнота. 3 руб.	1923 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак	Харківський історичний музей	

	Банкнота. 5 руб.	1923 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак	Харківський історичний музей	
	Банкнота. 10 руб.	1923 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак	Харківський історичний музей	
	Банкнота. 25 руб.	1923 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак	Харківський історичний музей	
	Банкнота. 50 руб.	1923 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак	Харківський історичний музей	
	Банкнота. 100 руб.	1923 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак	Харківський історичний музей	
	Банкнота. 250 руб.	1923 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак	Харківський історичний музей	
	Банкнота. 1000 руб.	1923 р. Харківський внутрішній розрахунковий знак	Харківський історичний музей	
	Банкнота. 1 руб.	1923 р. Бахмутський внутрішній розрахунковий знак	Бахмутський краєзнавчий музей	
	Банкнота. 3 руб.	1923 р. Бахмутський внутрішній розрахунковий знак	Бахмутський краєзнавчий музей	
	Банкнота. 5 руб.	1923 р. Бахмутський внутрішній розрахунковий знак	Бахмутський краєзнавчий музей	
	Банкнота. 10 руб.	1923 р. Бахмутський внутрішній розрахунковий знак	Бахмутський краєзнавчий музей	
	Банкнота. 25 руб.	1923 р. Бахмутський внутрішній розрахунковий знак	Бахмутський краєзнавчий музей	
	Банкнота. 50 руб.	1923 р. Бахмутський внутрішній розрахунковий знак	Бахмутський краєзнавчий музей	

	Банкнота. 100 руб.	1923 р. Бахмутський внутрішній розрахунковий знак	Бахмутський краєзнавчий музей	
	Банкнота. 1 чрв.	1923 р. Державний банк СРСР	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 2 чрв.	1923 р. Державний банк СРСР	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 3 чрв.	1923 р. Державний банк СРСР	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 5 чрв.	1923 р. Державний банк СРСР	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 10 чрв.	1923 р. Державний банк СРСР	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 25 чрв.	1923 р. Державний банк СРСР	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 50 чрв.	1923 р. Державний банк СРСР	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 1 руб.	1924 р. Випуск Наркомфіном. Казначейський білет	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 3 руб.	1924 р. Випуск Наркомфіном. Казначейський білет	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 5 руб	. 1924 р. Випуск Наркомфіном. Казначейський білет	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 3 руб.	1925 р. Казначейський білет нового зразка.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 5 руб.	1925 р. Казначейський білет нового зразка	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 1 чрв.	1926 р. Новий зразок	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 2 чрв.	1926 р. Новий зразок	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 5 чрв.	1926 р. Новий зразок	Київський нумізматичний музей при НБУ	

	Банкнота. 100 руб.	1924 р. Випуск центральна каса Наркомфіну. Короткотерміновий платіжний засіб	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 250 руб.	1925 р. Випуск центральна каса Наркомфіну. Короткотерміновий платіжний засіб	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 500 руб.	1926 р. Випуск центральна каса Наркомфіну. Короткотерміновий платіжний засіб	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 1000 руб	1924 р. Випуск центральна каса Наркомфіну. Короткотерміновий платіжний засіб	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 3 чрв.	1932 р	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 1 руб.	1934 р. Новий випуск. Відсутній водяний знак	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 3 руб.	1934 р. Новий випуск. Відсутній водяний знак	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 5 руб.	1934 р. Новий випуск. Відсутній водяний знак	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 1 руб.	1937 р. випущена в друге, але без зміни року (1934 р.), на ній немає підписа Народного комісара фінансів та касира Держбанку СРСР, також відсутній водяний знак	Київський нумізматичний музей при НБУ	

	Банкнота. 3 руб.	1937 р. випущена в друге, але без зміни року (1934 р.), на ній немає підписа Народного комісара фінансів та касира Держбанку СРСР, також відсутній водяний знак	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 5 руб.	1937 р. випущена в друге, але без зміни року (1934 р.), на ній немає підписа Народного комісара фінансів та касира Держбанку СРСР, також відсутній водяний знак	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 1 чрв.	1938 р. Нова серія. 3 нагоди 20-річчя Жовтневої революції у правій частині зображено портрет В.І. Леніна	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 3 чрв.	1938 р. Нова серія. 3 нагоди 20-річчя Жовтневої революції у правій частині зображено портрет В.І. Леніна	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 5 чрв.	1938 р. Нова серія. 3 нагоди 20-річчя Жовтневої революції у правій частині зображено портрет В.І. Леніна	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 10 чрв.	1938 р. Нова серія. 3 нагоди 20-річчя Жовтневої революції у правій частині зображено портрет В.І. Леніна	Київський нумізматичний музей при НБУ	

Тема 2. Бони УПА	Банкнота. 1 руб.	1941 р. Надруковано у Берліні, через допущені у їх оформленні помилки масова емісія здійснена не була.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 3 руб.	1941 р. Надруковано у Берліні, через допущені у їх оформленні помилки масова емісія здійснена не була.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 5 руб.	1941 р. Надруковано у Берліні, через допущені у їх оформленні помилки масова емісія здійснена не була.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 1 чрв.	1941 р. Надруковано у Берліні, через допущені у їх оформленні помилки масова емісія здійснена не була.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 3 чрв.	1941 р. Надруковано у Берліні, через допущені у їх оформленні помилки масова емісія здійснена не була.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 5 чрв.	1941 р. Надруковано у Берліні, через допущені у їх оформленні помилки масова емісія здійснена не була.	Київський нумізматичний музей при НБУ	

	Банкнота. 10 чрв.	1941 р. Надруковано у Берліні, через допущені у їх оформленні помилки масова емісія здійснена не була.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 5 крб.	1942 р. Випущені Центральним емісійним банком «Україна»	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 10 крб.	1942 р. Випущені Центральним емісійним банком «Україна»	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 20 крб.	1942 р. Випущені Центральним емісійним банком «Україна»	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 50 крб.	1942 р. Випущені Центральним емісійним банком «Україна»	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 100 крб.	1942 р. Випущені Центральним емісійним банком «Україна»	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 200 крб.	1942 р. Випущені Центральним емісійним банком «Україна»	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 500 крб.	1942 р. Випущені Центральним емісійним банком «Україна»	Одеський музей нумізматики	
	Банкнота. 5 крб.	1943 р. Купон Рівненської міської управи. Випущений до 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі. Має колювання	Одеський музей нумізматики	

		друку, застосовувалися барвники різного гатунку		
Розділ 2. Бони Незалежної України кінця XX ст.		Текст. Наприкінці 1991 р. після політичного розпаду Радянського Союзу зазнала краху і його фінансово-грошова система. Нові суверенні держави, якими стали колишні союзні республіки, відмовилися від рубля і запровадили власні національні грошові одиниці		
Тема 5. Український купоно карбованець		Текст. Введення української національної валюти розпочалися відразу після прийняття Декларації про державний суверенітет України. Президія Верховної Ради України 9 вересня 1991 р. прийняла постанову "Про введення в обіг на території республіки купонів багаторазового використання". Радянські карбованці поступово будуть замінюватися українськими купоно- карбованцями 3		

		еквівалентним номіналом.		
	Банкнота. 1 крб.	1991 р. Друкувалась у Франції. Папір низької якості. Купюра не мала номеру та підпису	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 3 крб.	1991 р. Друкувалась у Франції. Папір низької якості. Купюра не мала номеру та підпису	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 5 крб.	1991 р. Друкувалась у Франції. Папір низької якості. Купюра не мала номеру та підпису	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 10 крб.	1991 р. Папір низької якості. Купюра не мала номеру та підпису	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 25 крб.	1991 р. Друкувалась у Франції. Папір низької якості. Купюра не мала номеру та підпису	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 50 крб.	1991 р. Друкувалась у Франції. Папір низької якості. Купюра не мала номеру та підпису	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 100 крб.	1991 р. Друкувалась у Франції. Папір низької якості. Купюра не мала номеру та підпису	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 100 крб.	1992 р. Має серію з двох чисел і шестизначний номер	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 200 крб.	1992 р. Має серію з двох чисел і шестизначний номер	Київський нумізматичний музей при НБУ	

	Банкнота. 500 крб.	1992 р. Має серію з двох чисел і шестизначний номер	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 1000 крб.	1992 р. Має серію з двох чисел і шестизначний номер	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 2000 крб.	1993 р. З'явився тризуб, серія та семизначний номер	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 5000 крб.	1993 р. З'явився тризуб, серія та семизначний номер	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 10000 крб..	1993 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 20000 крб.	1993 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 50000 крб.	1993 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 100000 крб.	1993 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 200000 крб.	1994 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 500000 крб.	1994 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 1.000.000 крб.	1995 р.	Київський нумізматичний музей при НБУ	
Тема 3. Перші бони Незалежної України		Текст. 25 серпня 1996 р. в засобах масової інформації було оголошено Указ Президента України Леоніда Кучми «Про грошову реформу в Україні».		

		16 вересня 1996 р. єдиним законним засобом платежу на території України стала гривня.		
	Банкнота. 1 грн.	1996 р. Перший випуск в Канаді. Зображено Малий Герб України (на купюрах виникає значно раніше ніж він був прийнятий як офіційний Герб України). Художник В. Лопата	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 2 грн. 1996 р.	Перший випуск в Канаді. Зображено Малий Герб України (на купюрах виникає значно раніше ніж він був прийнятий як офіційний Герб України). Художник В. Лопата	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 5 грн.	1996 р. Перший випуск в Канаді. Зображено Малий Герб України (на купюрах виникає значно раніше ніж він був прийнятий як офіційний Герб України). Художник В. Лопата	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 10 грн.	1996 р. Перший випуск в Канаді. Зображено Малий Герб України (на купюрах виникає значно раніше ніж він був прийнятий як офіційний Герб	Київський нумізматичний музей при НБУ	

		України) Художник В. Лопата		
	Банкнота. 20 грн.	1996 р. Перший випуск в Канаді. Зображено Малий Герб України (на купюрах виникає значно раніше ніж він був прийнятий як офіційний Герб України). Художник В. Лопата	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 50 грн.	1996 р. Перший випуск у Великобританії	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 100 грн.	1996 р. Перший випуск у Великобританії	Київський нумізматичний музей при НБУ	
	Банкнота. 200 грн.	1996 р. Перший випуск у Великобританії	Київський нумізматичний музей при НБУ	

Тема 2.2. Авторська екскурсія

Авторська розробка нетрадиційного свята

Сценарій музейного свята «Гривня Нарбута: Захоплюючі пригоди однієї банкноти»

Дата проведення: 15.06.2021;

Аудиторія: Молодший та середній шкільний вік;

Тривалість свята: 11:00 – 13:00

Мета: Ціль: познайомити з бонами (банкнотами), як витворами мистецтва, на прикладі перших українських державних знаків Нарбута. Ознайомити та долучити до культури колекціонування. Познайомити з різними науковими галузями боністики та зацікавити економічною стороною нумізматичного колекціонування.

Партнери: Харківська міська рада, Обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва, ГО "Асоціація колекціонерів та антикварів України", Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, Харківська асоціація молодих істориків, культурологів та суспільствознавців "АЙСТРА", Палац дитячої та юнацької творчості "ІСТОК" Харківської міської ради.

Місце проведення: Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова;

Технічне обладнання: проектор, ноутбук, колонки (2), бездротові мікрофони (4), світлова система.

Оформлення території: реквізити волонтерів, проекції на стінах виставкової зали, монета Георгій Нарбут 2 гривні, мольберт із роздрукованими елементами різних банкнот Нарбута; матеріали для детальнішого ознайомлення з банкнотами: гумові рукавиці, пінцет, лупа.

План сценарію

Частина 1. Збір учасників, інструктаж та початок музейного свята (11:00 – 11:10);

Частина 2. Подорож у минуле: французькі «громадські майстерні» (11:10 – 11:35);

Частина 3. Візит у майбутнє: віртуальне шахрайство (11:35 – 12:00);

Частина 4. Повернення: 500-гривнева банкнота Нарбута (12:00 – 12:30);

Частина 5. Нагородження учасників, тематичний солодкий стіл (12:30 – 12:55);

Частина 6. Завершальне слово, роз'їзд учасників (12:55 – 13:00).

Сценарна розробка свята

Частина 1. Збір учасників, інструктаж та початок музейного свята.

Місце проведення: хол Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова

Тривалість: (11:00 – 11:10);

Дійові особи: Ведучий, волонтери, учасники;

Технічне обладнання: бездротовий мікрофон.

Учасники свята-квесту збираються на першому поверсі, у холі Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова.

Ведучий: Добрий день, шановні учасники музейного свята «Гривня Нарбута: Захоплюючі пригоди однієї банкноти». Сьогодні ми з Вами повинні допомогти видатному графіку Георгію Нарбуту створити дизайн 500-гривневої банкноти в рамках експозиції «Українські банкноти ХХ ст.: Історія та дизайн». Ви можете пригадати яку тоді назву мала українська держава?

Учасник: Якщо 1917 рік – тоді це Українська Народна Республіка, там ще Грушевський був на чолі.

Ведучий: Влучна відповіді, Ви напевно любляете історію? Може тоді знаєте, що слугувало поштовхом до заснування УНР?

Учасник: Так, історію я люблю і навіть брав участь в олімпіаді. Імпульсом для розвитку національного руху і заснування УНР стала Лютнева революція 23 лютого (8 березня) 1917 р. в Петрограді, потім Цар Микола II зрікся престолу, а на місці імперії виникла Російська республіка, а в Україні УЦР.

Ведучий: Відмінні знання історії! Дякую за розгорнуту відповідь. А тепер я попрошу волонтера розповісти що ж відбувалось із Нарбутом у ті часи.

Волонтер: Г. Нарбут прибув до Києва влітку, після оприлюднення I універсалу, повний ентузіазму працювати на благо української держави та одразу включився у процес по створенню Української академії мистецтв. Туди ж був запрошений викладати Василь Кричевський – визначний український архітектор і графік, художник що вже кілька років займався створенням "українського стилю". Кричевський вже давно співпрацював з Михайлом Грушевським – робив обкладинки для його книг, консулювався з історичних питань, та і взагалі був з ним в дружніх стосунках. Тому не дивно, що державну символіку УНР доручили розробляти саме Василеві Кричевському (В. Кричевський виконує герб УНР, печатку). Як Ви гадаєте, що в такій ситуації відчував Георгій Нарбут, член петербурзького «мистецького об'єднання Світ мистецтва»?

Учасник: Мені здається він заздрив і хотів сам працювати над цими проектами.

Ведучий: Не знаю про заздрощі, але в особі В. Кричевського він бачив серйозного конкурента. І якщо у знанні геральдики Нарбут мав серйозну перевагу: ще в Петербурзі він оформлював кілька журналів та книг з цієї тематики, то у манері виконання абсолютно програвав В. Кричевському, який вже мав відчуття "українського стилю".

Волонтер: І саме тому Нарбут з головою заглиблюється у створення власного українського стилю. Але в цьому в нього виникли деякі проблеми. Тож може допоможемо йому?

Учасники: Так, допоможемо!

Ведучий: Тоді у форматі гри "Орел чи Решка", ми підкинувши монету Георгій Нарбут 2 гривні, що присвячена 120-річчю від його дня народження, відправимось у першу частину нашої подорожі.

Ведучий, волонтери і учасники підіймаються у залу експозиції «Українські банкноти ХХ ст.: Історія та дизайн». У приміщенні стоїть напівтемрява, у середні залу пучковим ліхтариком відсвітлений постамент із монетою. Ведучий підходить, бере і підкидає монетку. Монета покрутившись у повітрі падає «Орлом». Остаточо гасне світло і вмикається проектор, який демонструє на стіну зали гравюру «Національні майстерні Марсовому полі» Сезара Бутона.

Частина 2. Подорож у минуле: французькі «громадські майстерні».

Місце проведення: Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова

Тривалість: (11:10 – 11:35);

Дійові особи: Ведучий (Нарбут), волонтери (Луї Блан, 2 працівники), учасники.

Технічне обладнання: проектор, ноутбук, колонки (2), бездротові мікрофони (4), світлова система.

Ведучий із учасниками опиняються у минулому часі Французької революції 1848 року. Втративши натхнення, Нарбут хоче віднайти ідеальний папір

для друку грошей. Тож, вони відправляються перейняти досвід Луї Блана, який після Лютневої революції запропонував створити соціальні майстерні, щоб зробити право на працю ефективним. Луї повністю присвячує себе цій справі і з великими труднощами справляється з багатьма проектами. Опинившись біля входу у майстерню Блана, Нарбут хутчіш постукав у двері.

Ведучий: Пане Луї Блан, Ви на місці? В мене до Вас є прохання.

Відчиняються двері майстерні, Волонтер з учасниками заходять всередину.

Волонтер: Так, мене звать Луї Блан. Спочатку дайте відповідь на моє запитання. В сучасному суспільстві державний порядок спочиває перш за все на двох людях: місія одного - крокувати на парадах, другого – рубити голови. Ієрархія консерваторів починається з короля і закінчується катом. Що ви мислите з цього приводу? Від Вашої відповіді буде залежати чи не викину я Вас звідси.

Ведучий: Перш за все назвусь, мене звать Георгій Нарбут, я працюю над дизайном банкнот Української Народної Республіки, це молода держава, що утворилась після Лютневої революції у Російській імперії. Як нащадок давнього козацького старшинського роду, я запевняю Вас, що консерватори мої зліші вороги.

Волонтер: Радий це почути, що привело Вас в мою майстерню? Я чув у Вас є якесь прохання до мене.

Ведучий: Саме так, пане Блан. Для нашої держави я розробляю банкноти. Мені потрібно створити свій власний український стиль. Я вже дослідив козацькі старожитності та українську міську середньовічну культуру, перш за все це українські стародруки та парадні "парсунні" портрети. Та мені не достатньо якісного паперу для друку.

Волонтер: Якісний папір? Подивимось, може й є в нас такий.

Луї Блан шукає папір, але не знаходить.

Волонтер: Ні, нажаль в нашій майстерні такого нема. Це нам потрібно придбати сировину, потім подрібнити її та висушити в формах. От як би Ви допомогли нам це зробити... тоді б і позичив Вам кілька аркушів. То як, згодні?

Учасники: Так, згодні, що ми можемо зробити?

Луї Блан проводить Нарбута з учасниками до двох робітників своєї майстерні, що пораються біля друкарських верстатів.

Ведучий: Нам сказали, що ми можемо Вам допомогти, будь ласка, дайте нам завдання.

Волонтер: Добридень Вам, одразу кажу до верстату не пушу, гострі інструменти дітям теж не дам. Давайте Ви нас розважите, а ми з напарником хутко все зробимо.

Волонтер: Так, чим Ви можете нас здивувати?

Ведучий: А може зіграємо у «Мафію»? Можна прилаштувати правила – наприклад, замість мафії – Імператора, а Революціонер буде «комісаром». Як Вам пропозиція, усі знають правила?

Учасники: Так, ми знаємо правила, давайте вже грати. Впевнені, Вам сподобається спостерігати за грою.

Ведучий, волонтери і учасники грають у «Мафію» 10 – 15 хвилин.

Волонтер: Ото так гра, мені сподобалось спостерігати. А поки Ви грали ми з напарником закінчили робити кілька аркушів паперу. Ось тримайте, заслужили, начальник казав Вам їх віддати.

Ведучий: Дякую Вам за працю, з цим папером я зможу надрукувати гроші держави. Хай вам щастить! До побачення, Луї Блан.

Волонтер: До побачення, щастя Вам у вашій справі.

Зіткнувшись із зростаючим впливом Луї Блана, консервативна більшість, намагалася залучити його до відповідальності, поклавши на нього відповідальність за демонстрацію 15 травня 1848 року. В газетах бушував наклеп, він дивом уникнув двох нападів. З "Національними майстернями"

було покінчено. Ситуація настільки напружена, що Луї Блан пізніше був арештований. Далі на нього чекають ще багато політичних ігор.

*Ведучий підкидує монетку, вона, покрутившись у повітрі, падає «Решкою». Проектор демонструє на стіні зали зображення з фільму «Хто я» / *Who Am I – Kein System ist sicher* (2014, Німеччина). Нарбут із папером тепер знаходиться в пошуках концепту банкноти і тому приймає рішення вирушити у майбутнє. Учасники з Ведучим переносяться у майбутнє.*

Частина 3. Візит у майбутнє: віртуальне шахрайство.

Місце проведення: Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова

Тривалість: (11:35 – 12:00);

Дійові особи: Ведучий (Нарбут), волонтери (Бенджамін, Макс), учасники;

Технічне обладнання: проектор, ноутбук, колонки (2), бездротові мікрофони (3), світлова система.

Ведучий із учасниками потрапляють у фільм-трилер «Хто я». Історія обертається навколо молодого генія Бенджаміна. Він з дитинства мріяв про інше життя, хотів бути супергероєм і рятувати світ, але для всього світу він так і залишився невидимкою. Його мрії про супергеройську силу, так і залишилися б мріями, якби він не познайомився з професійним хакером Максом. Цей хлопець, його повна протилежність за характером і поведінкою, стає для Бенджаміна прикладом наслідування. Він більше не хоче бути порожнім місцем, а хоче вийти за рамки і стати крутим хакером. Разом із групою однодумців, Бенджамін здійснює хакерські атаки і низку кібер-взломів проти корумпованих холдингів. Він з однодумцями хоче зламати прогнилу хабарницьку систему, тому вони починають розробки нової крипто валюти Ікаріону.

Нарбут з учасниками опиняються у серверній хакерської групи під проводом Бенджаміна і Макса.

Ведучий: Добрий день Вам, ми прибули з іншого часу. Мене звать Георгій Нарбут, я розробляю «українській стиль» для банкнот моєї держави. Після зречення Царя і революційного проголошення Української Народної Республіки я повернувся на батьківщину, щоб виконати свій громадський борг.

Волонтер: Отакої, революція в Вас вже вдалась, вітаю. А ми тільки но приступаємо до її здійснення. Та чому ви звернулися до нас за допомогою?

Учасник: Нас перенесла до вас чарівна монета Нарбута. Мабуть ви можете допомогти нам із розробкою концепту банкноти.

Ведучий: Так, у мене вже є ідеальний папір, а концепт дизайну не як не виходить зробити. Може ви зможете нам допомогти?

Волонтер: Чуєш, Макс, чарівна монета, як знала, перенесла їх саме до нас.

Волонтер: Так, Бенджаміне, мені здається, що це не випадковість, адже ми тільки но сьогодні закінчили розробку нашого Ікаріону. Що це, запитаєте ви, Ікаріон – це нова крипто-валюта, яка названа на честь Ікара – одного з найсміливіших, зухвалих і прекрасних героїв людства. Його політ символізує політ людської думки і фантазії, прагнення людини до нових відкриттів, досягнень та завоювань. Чули про такого?

Учасник: Так, я читав про нього – це герой грецької міфології, який прагнув, всупереч волі батька, долетіти до Сонця, але нещадні промені останнього розтопили віск з його крил і він, впавши у море, втонув.

Ведучий: Так, і його падіння було розплатою за зухвалість, і нагадуванням про те, що будь-яка мрія повинна реалізовуватися з розумною ретельністю. Ви саме тому обрали цей міфологічний образ?

Волонтер: О, я приємно вражений вашою ерудованістю. Так, образ Ікару мене заворожував з самого дитинства, та його прикрий кінець мене не влаштовував. А узяв образ людини, що сміливо йде до успіху і поєднав із штучним інтелектом, який сам розвивається і вдосконалюється. Таке поєднання – дасть змогу нашому творінню: крок за кроком, поступово і непомітно захопити увесь ринок крипто-

валюти. Ікаріон буде блокувати шахрайські схеми, а IP-адреса та координати злочинців будуть скидатися на сайти спецслужб. Як вам наша задумка?

Учасник: Задумка масштабна, а вороги вас не дістануть?

Волонтер: Проти ворогів ми добре захищені програмною інженерією та ...

Не встиг Бенджамін домовити, як на всю серверну почав лунати сигнал тривоги.

Волонтер: Чуєш Макс, чергова хакерська атака по нашу голову завітала.

Волонтер: Тоді, може покажемо майстер-клас з інформаційної війни?

Волонтер: Давай і наших гостей запросимо прийняти в цьому участь. Як, ви хочете прийняти участь?

Ведучий: Ми залюбки вам допоможемо, що нам потрібно робити? Тільки ми у всіляких хакерських штучках не розбираємося. У мій час навіть таких машин ще не створили.

Волонтер: Та, тут не буде нічого складного, результат битви буде залежати від партії в шахи. У них ви вмієте грати?

Учасник: Так, гадаю всі разом ми одержимо нищівну перемогу.

Ведучий, волонтери і учасники грають партію у віртуальні шахи. Проходить 15 хвилин і на екрані з'являються табличка з надписом «WIN».

Ведучий: Оце так, ми перемогли! А в мене здається з'явилися ідеї щодо дизайну банкноти.

Волонтер: Так, це була легка перемога. Я радий, що нам вдалось вам допомогти.

Учасник: Дякую вам, за таку цікаву пригоду, щастя з Ікаріоном, до побачення.

Волонтер: На все добре, до побачення.

Ведучий підкидує монетку, вона покрутившись у повітрі, стає на ребро. Нарбут із учасниками переносяться у його майстерню. Проектор демонструє на стіні зали картину «Художник в майстерні» Рембрандта.

Частина 4. Повернення: 500-гривнева банкнота Нарбута;

Місце проведення: Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова

Тривалість: (12:00 – 12:30);

Дійові особи: Ведучий, учасники;

Технічне обладнання: проектор, ноутбук, колонки (2), бездротові мікрофони (4), світлова система.

Учасники з Нарбутом опиняються у його майстерні, стіни якої рясніють замальовками і елементами орнаментів, посередині стоїть мольберт.

Ведучий: Вітаю у моїй майстерні, завдяки вам мені вдалось отримати ідеальний папір від Луї Блана і натхнення для створенні власного українського стилю у 500-гривневій банкноті.

Учасник: Нема за що, мені дуже сподобались попередні подорожі. А яку ж ідею Ви придумали?

Ведучий: Я не хочу копіювати вже існуючі світові зразки грошей, а хочу створити власний національний малюнок. Банкнота буде мати кольори державної символіки – жовтий та блакитний, та буде захищена водяними знаками у вигляді так званих «хрестиків». Звісно, на зворотньому боці банкноти буде напис про те, що білети забезпечуються всім державним майном республіки та обертаються нарівні з золотою монетою. Фальшування буде каратися позбавленням прав і каторгою.

Учасник: Суворо, але ж справедливо, шахраїв потрібно карати. А що буде зображено на банкноті?

Ведучий: На аверсі у шестикутнику буде зображено дівочу голівку, завітчану вінком – це я вигадав таку алегорію «Молодої України» – символ відродження української державності. Та є ще один образ, який би я хотів втілити у портреті цієї дівчини – це образ української письменниці Лесі Українки. Це псевдонім, може ви знаєте як її звали насправді?

Учасник: Я знаю, її справжнє ім'я – Лариса Косач. А ще я із батьками був у Літературно-меморіальному музеї Лесі Українки.

Ведучий: І як, вам сподобався музей?

Учасник: Ну, загалом, сподобався. Експозиція виглядає не дуже сучасно, але натомість були оригінальні речі родини Косачів-Драгоманових: українське вбрання, прикраси, чашечка, іграшковий рублик, картини, дерев'яні шкатулки, жіноче портмоне, віяло та ін. Було цікаво побачити їх своїми очима.

Ведучий: Дякую що розказали, тепер мені теж захотілось там побувати. Ну, то вже іншого разу. Концепт дизайну банкноти я вже створив, поки буду її малювати, хочу запропонувати вам маленьку гру. Як ви відноситеся до пазлів?

Ведучий із учасниками скрадають на мольберті роздруковані елементи різних банкнот Нарбута. (Див. Додаток 1)

Склавши пазли, Нарбут створив ту саму 500-гривневу банкноту. Учасники розглядають оригінальну банкноту з колекції музею. На цьому музейне свято потроху добігає свого кінця.

Частина 5. Нагородження учасників, тематичний солодкий стіл.

Місце проведення: Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова

Тривалість: (12:30 – 12:55);

Дійові особи: Ведучий, волонтери, учасники

Технічне обладнання: ноутбук, колонки (2), бездротовий мікрофон.

Ведучий, волонтери і учасники спускаються на перший поверх музею. У холі першого поверху розставлені столи зі стільцями із тематичними смаколиками у формі монеток та напоями. Трохи поодаль стоїть кошик із подарунками.

Ведучий: Дорогі учасники, вітаю вас із участю у музейному святі «Гривня Нарбута: Захоплюючі пригоди однієї банкноти»! Дякую, що цей час ви провели разом з нами. Дякую також нашим волонтерам – вони сьогодні молодці!

Волонтери: Це був цікавий досвід, ми раді, що Ви нас запросили. В свою чергу ми вдячні за щирий фідбек від учасників, ви разом з нами створювали цю атмосферу свята.

Учасники: Ой, як приємно, ми були раді прийняти участь у такому заході. Дякуємо за таку пригоду.

Ведучий, волонтери і учасники свята-квесту ласують смаколиками у формі монеток, після чого проходить нагородження учасників свята подарунковим боністичним набором «Фартова гривня». Радісні учасники розглядають свої подарунки.

Частина 6. Завершальне слово, роз'їзд учасників.

Місце проведення: Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова

Тривалість: (12:55 – 13:00);

Дійові особи: Ведучий, волонтери, учасники

Технічне обладнання: бездротовий мікрофон.

Після солодкого столу і вручення подарунків Ведучий виходить уперед і промовляє завершальне слово.

Ведучий: Ще раз хочу подякувати учасникам і волонтерам за те, що були сьогодні з нами! Моєю командою була проведена велика робота, дякую їм за плідну працю. Щиро дякую також нашим Партнерам, а саме: Харківській міській раді, Обласному організаційно-методичному центру культури і мистецтва, ГО "Асоціація колекціонерів та антикварів України", Харківському національному економічному університету ім. С. Кузнеця, Харківській асоціації молодих істориків, культурологів та суспільствознавців "АЙСТРА", Палацу дитячої та юнацької творчості "ІСТОК" Харківської міської ради та звісно нашим волонтерам. Саме їх стараннями ми змогли познайомити учасників свята із бонами (банкнотами), як витворами мистецтва, на прикладі перших українських державних знаків Нарбута. Я маю надію, що вас зацікавила культура колекціонування та різні наукові галузі боністики. На цьому в мене все, до нових зустрічей!

Учасники свята-квесту і волонтери дякують та роз'їжджаються.

ВИСНОВКИ

При підготовці кваліфікаційної роботи - музейна виставка «Багатолика бона» (еволюція банкнот на території України в ХХ столітті) ідейний задум полягав у розкритті експозиційними засобами основних історичних етапів виникнення та розвитку української національної грошової одиниці – гривні, яка є невід’ємною складовою ознакою незалежності та суверенності Української держави.

У часи національно-визвольних змагань у 1917 – 1921 роках велике значення у розбудові самостійної і суверенної Української держави мало впровадження національної валюти ф створення незалежної банківської системи. Третім універсалом Українську Народну Республіку, запровадила в Україні нову національну валюту – гривню (за ескізами видатних художників Василя Кричевського та Георгія Нарбута).

Після розподілу українських земель між Польщею, Чехословаччиною, Румунією та СРСР, гривня, як національна валюта зникає, а на українських землях грошовими одиницями є ті, що були в обігу в цих державах. Щоправда, спробу зберегти національну грошову одиницю зробила Організація Українських Націоналістів (ОУН), представники якої розраховувалися на підконтрольній цій організації території так званими «бофонами» - грошовими документами з національною символікою.

Найважливішим етапом розбудови Української держави, після референдуму у грудні 1991 року було створення власної національної грошової системи. Спочатку це були купони, а з 1996 року, внаслідок грошової реформи Україна випустила національну валюту – гривню.

Таким чином, історія української гривні свідчить, що на різних її етапах грошова система відповідала її економічним системам. Була тісно вплетена в торгівельний обіг як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках.

Визначено основні наскрізні проблеми: шлях розвитку національних банкнот у періоди національно визвольної боротьби 1917 – 1921 рр., період бофонів УНР

та період останньої грошової реформи 1991 р., унікальність нових грошових знаків.

Предметну базу склали речові історичні джерела у вигляді грошових одиниць: марки, шаги, рублі, карбованці, червонці, гривні, які візуально розкривають важливість розвитку української боністики.

За архітектурно-художнім образом експозиція має сучасне експозиційне обладнання. Підбрано правильне освітлення, що дає можливість добре акцентувати увагу як окремого експонату, так і художньому демонстраційного образу.

Складено стислу тематичну структуру експозиції музейної виставки «Багатолика бона» (еволюція банкнот на території України в ХХ столітті), яка включає в себе 2 розділи і 2 теми.

Розроблено тематико-експозиційний план музейної експозиції, у якому перелічені всі експозиційні предмети та матеріали. Сформована предметна база, комплексно-експозиційна модель проекту.

В процесі написання кваліфікаційної роботи були досліджені та вивчені теоретичні передумови виникнення і розвитку системи музейної комунікації, та була створена програма музейної виставки «Багатолика бона» (еволюція банкнот на території України в ХХ столітті), в систему музейної комунікації, яка відповідала б сучасним вимогам та тенденціям культурного життя суспільства.

Результати даної дипломної роботи можуть бути використані при розбудові виставок та постійних стаціонарних музейних експозицій, присвячені історії розвитку української боністики та цій науковій тематиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеев А. М. Военная валюта. Москва. Госфиниздат. 1948. 104 с.
2. Бадаев А.С. Бумажные деньги ходившие на Украине. Чернигов, 1991.357 с.
3. Белоглазова Г.Н. Деньги, кредит, банки : учебник. Москва. Юрайт-Издат, 2009. 624 с.
4. Белотелова Н.П., Белотелова Ж.С. Деньги. Кредит. Банки. Москва. Дашков И. К. 2008. 484 с.
5. Бендиксен Ф. Деньги. Прага. Право. 1923. 185 с.
6. Брайловский А. А. Денежные знаки Русской революции. Тбилиси. Наука. 1922. 145с.
7. Букина М.К. Деньги, банки, валюта. Москва, Финансы. 2007. 393 с.
8. Бумажные денежные знаки России и СССР. Санкт-Петербург. Политехника, 1993. 215 с
9. Бурлачков В.К. Денежная теория и динамичная экономика: выводы для России. Москва. Эдиториал УРСС, 2003. 352 с.
10. Владимирова М.П. Деньги, кредит, банки : учеб. Пособие. Москва. КНОРУС. 2006. 288 с.
11. Галкина Т.В. Адаптация и апробация психологических методов исследования музейной аудитории в государственном историко-архитектурном и в этнографическом музее-заповеднике «Кижы» (Карелия)/Т.В. Галкина/Вестник Томского государственного университета//2013. №3. С.22-25.
12. Гальперин В.М и др. Макроэкономика : учеб. Пособие. Санкт-Петербург. Питер. 2007. 480 с.
13. Генкин А.А. Частные деньги - история и современность. Москва. 2009. 210 с.
14. Гнатишак М. Державні гроші України 1917-1920 рр. США. 1974. 485 с.
15. Гнатишак М. Замітки до державних грошей України з 1917-1920 років.// Літопис Червоної Калини. 1935. № 2. С.5-9.

16. Гнатишак М. Паперові грошові знаки на українських землях. Друкування українських грошей на Галицькій землі // Літопис Червоної Калини. 1931. № 4. С. 17–18.
17. Гроші в Україні. Дмитрієнко М.А. та ін., Київ. Просвіта. 1998. 188 с.
18. Данилевский Н.Я. Сборник политических и экономических статей. Санкт-Петербург. типогр. Пантелеевых, 1890.
19. Деньги, кредит, банки : учебник. Москва. КНОРУС, 2008. 560 с.
20. Деньги. Кредит. Банки : учебник. Москва. Проспект. 2006. 624 с.
21. Деньги. Кредит. Банки : учебник. Москва. ЮНИТИ-ДАНА, 2009. 784 с.
22. Дмитрієнко М. А. Гроші в Україні. Просвіта. Київ. 1998. 188 с.
23. Дмитрієнко М., Ющенко В., Литвин В., Яковлева Л. Гроші в Україні. Факти і документи. Київ. 1998 р. 423 с.
24. Жуков Е.Ф. Общая теория денег и кредита. Москва. Финансы. 2006. 345 с.
25. Истомин М.И. Денежные знаки обязательного обращения. Том IV : каталог. Харьков. Иванченко И.С., 2013. 412 с.
26. Истомин М.И. Каталог денежных знаков гражданской войны в России. Том II. Харьков. Иванченко И.С., 2013. 412 с.
27. Калиновский М. Денежные знаки Украины//Советский коллекционер. – 1925. - № 10-12.
28. Калиновський М. Денежные знаки Украины // Советский коллекционер. Киев. 1925. №6 С.10-12.
29. Кардаков Н. Денежные знаки Украины//Россика. 1937. № 25, 28; 1939. № 29, 30.
30. Кардаков Н. Каталог денежных знаков России и Балтийских стран 1769—1950 гг. Берлін. 1953. 457 с.
31. Кардраков Н.И. Каталог русских денежных знаков государственных, областных, а также денежных знаков Прибалтийских стран, имевших отношение к России 1769-1950 гг. Берлин, 1953. 234 с.

32. Кнапп Г. Очерки государственной теории денег. Одесса. типогр. Э.П.Карлик, 1913. 345 с.
33. Комаринська З.М. Історія грошей, Львівський банківський коледж, 1998. 185с.
34. Красавина Л.Н. Денежное обращение и кредит капиталистических стран Москва. Финансы. 2009. 142 с.
35. Кузнецова Е.И. Деньги. Кредит. Банки : учеб. пособие. Москва. ЮНИТИ-ДАНА, 2007. 528 с.
36. Кузьмін В.В. Зикова О.П. Історія грошей. Київ. Наука. 2006. 270 с.
37. Курс экономической теории : учебник / Киселева Е.А. Киров. АСА, 2007. 832 с.
38. Леонтьев В.Е., Радковская Н.П. Финансы, деньги, кредит и банки: учеб. пособие. Санкт-Петербург. Знание, 2004. 384 с.
39. Лермонтова Е. Н. Фотография в музейной экспозиции. // Вестник Санкт-Петербургского государственного института культуры. 2016. №2 С. 99-102.
40. Малахова Н.Г. Деньги. Кредит. Банки. Ростов-на-Дону: Феникс. 2008. 256 с.
41. Малышев А. И. Таранков В. И. Смиренный И. Н. Бумажные денежные знаки России и СССР. Москва: Госфиниздат, 1991. 496 с.
42. Мелков А.Е. Государственный банк СССР : Большая советская энциклопедия . Москва. 1978
43. Менделеев Д.И. Заветные мысли. Москва. Мысль. 1995. 413 с.
44. Мигулин П.П. Реформа денежного обращения в России и последний промышленный кризис (1893-1902). Харьков. Печатное дело. 1902. 412 с.
45. Муравская С.В. Музеи высших учебных заведений: некоторые особенности существования/С.В. Муравская /Вопросы музеологии. 2012. №3 С.7-11.

46. Мэнкью Н.Г. Принципы макроэкономики : Учебник для ВУЗов. Москва. Наука. 2010. 592 с.
47. Мірчук П. Нарис з історії ОУН. Мюнхен, 1968. 115 с.
48. О. Клименко. Німецькі банки – важлива складова окупаційного режиму в Україні в роки Другої світової війни (1941–1944 рр.) // Наукові записки. № 8. 2007. С. 143–150.
49. Олейникова И.Н. Деньги. Кредит. Банки : учеб. пособие. Москва. Магистр, 2008. 312 с.
50. Паперові гроші. Харків. Колорит. 2007. 203 с.
51. Пашку Ю.В. Деньги: прошлое и современность. Санкт-Петербург. 2008. 98с.
52. Пашку Ю.В. Деньги: прошлое и современность. Санкт-Петербург. 2010. 104с.
53. Перепеченко В.П. Деньги. Кредит. Банки : учеб. пособие. Москва. Экономика, 2008. 152 с.
54. Росбер Н. Денежные знаки Украины // Россияка. 1939. № 23 С. 17-21.
55. Рябченко П. Паперові гроші на території України // Розбудова держави. 1996. № 3. С.244
56. Рябченко П., Нибак В. Полный каталог бумажных денежных знаков и бон России и СССР (1769-1990 гг.). Киев. Финансы. 1991.
57. Свиридов О.Ю. Деньги, кредит, банки. Москва. МарТ, 2007. 288 с.
58. Селищев А.С. Деньги. Кредит. Банки : учебник. Санкт-Петербург. ПИТЕР. 2007. 432 с.
59. Сенилов Б. В. Военные деньги Второй мировой войны. Москва. Экономика. 1991. 128 с.
60. Сенкевич Д. Исправьте опечатки и внесите поправки в каталог бон СФА 1927 г.// Московский бонист. 1960. № 2; 1966. № 1.

61. Сидорова И.Б. Музеология как научная дисциплина // Ученые записки Казанского университета. 2013. С. 30-33.
62. Скржинська М. Обмін валюти у давньогрецьких містах Північного Причорномор'я (на території України) // Українська нумізматика. 2001. № 1.
63. Смирнова О.Є. Музейна педагогічна діяльність // Pedagogy of Physical Culture and Sports. 2008. С. 27-32.
64. Спанжа О. Развитие представлений о музейной коммуникации // Молодой художник. 2012. №8. С. 278-283
65. Тарасов В.И. Деньги, кредит, банки. Минск. Мисанта, 2005. 512 с.
66. Твердые деньги // Экономическая жизнь. Москва. 25 марта. 1924. 576 с.
67. Творці української валюти (1917–1921) // Гроші в Україні: факти і документи. Київ. ARC-Ukraine, 1998. С. 263–276.
68. Тедеев А.А., Парыгина В.А. Деньги, кредит, банки : учеб. пособие. Москва. ЭКСМО. 2005. 272 с.
69. Турковская М.Б. Деньги, кредит, банки : учеб. пособие. Челябинск: ЮУрГУ. 2006. 402 с.
70. Тхоржевський Р. Національні паперові гроші України 1918-1920рр. Донецьк, 1992. 224 с.
71. Указ президента України «Про грошову реформу в Україні» // Вісник НБУ. 1996. № 5. С. 32.
72. Федонин А.Р. Легенды мира денег. Донецк. Заславский А.Ю. 2011. 351 с.
73. Финансы, денежное обращение и кредит : учебник. Москва. Юрайт-Издат. 2006. 543 с.
74. Финансы. Денежное обращение : учебник Москва. ЮНИТИ-ДАНА. 2003. 512 с.
75. Фишер С.А, Дорнбуш Р.И, Шмалензи Р.С. Экономика. Москва. Дело, 2007. 100-124 с.
76. Харрис Л. Денежная теория / Пер. с англ. Москва. Прогресс. 1990. 750 с.

77. Чучин Ф. Каталог бон и дензнаков России, СССР, окраин и образований (1769-1927гг.) Москва, Финансы. 1927, 176 с.
78. Шанковський Л. УПА та підпільна література. Філадельфія, 1952. 276 с.
79. Шарапов С. Бумажный рубль. Санкт-Петербург. типогр. "Общественная польза", 1895. 225 с.
80. Швець В. Каталог українських грошей від 1917 року. Львів. Правда. 2000. 352 с.
81. Швець В.Є. Грошова система України періоду Центральної Ради // Фінанси України №4, 2004. С. 21-27.
82. Шуст Р. М. Нумізмати́ка: історія грошового обігу та монетної справи в Україні. : навч. Посібник. Знання. Київ. 2007. 370 с.
83. Шуст Р. М. Нумізмати́ка: історія грошового обігу та монетної справи в Україні. : навч. Посібник. Київ. Знання. 2007. 371 с.
84. Экономическая теория : учебник. Москва. ИНФРА-М. 2007. 640 с.
85. Экономическая теория : учебник. Москва. Юрайт-Издат. 2006. 557 с.
86. Юровский Л. Наше денежное обращение. – Москва. Лениздат. 1926. 277 с.
87. Ідея і чин. Літопис. Торонто, 1995. 120 с.
88. Fox Notes – Електронний ресурс – Режим доступу - http://fox-notes.ru/img/danmark_01.htm - Назва з екрану.
89. Велика епоха. Електронний ресурс – Режим доступу - <https://www.epochtimes.com.ua/china/culture/vynyknennya-papery-istoriya-vynahodu-102814.html> - Назва з екрану.
90. Купянский уезд. Електронний ресурс – Режим доступу - https://kupyanskuezd.at.ua/blog/16_ijulja_1661_goda_stokgolmskij_bank_vypustil_pervye_evropejskie_banknoty/2014-07-16-218 - Назва з екрану.
91. Новости каталога. – Електронний ресурс – Режим доступу - <http://forum.fox-notes.ru/index.php?topic=788.510> – Назва з екрану.

92. Історична правда. – Електронний ресурс – Режим доступу - <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/02/19/152099/> – Назва з екрану.

93. Експерта платформа. – Електронний ресурс – Режим доступу - https://expla.bank.gov.ua/expla/news_0084.html – Назва з екрану

95. Пам'ять нації. – Електронний ресурс – Режим доступу - <http://memorua.org/?p=1334> – Назва з екрану

96. TEXTY.ORG.UA. – Електронний ресурс – Режим доступу - <https://texty.org.ua/articles/102318/kym-buv-ta-yaku-estetyku-tvoryv-avtor-ukrayinskyh-hroshej-georhij-narbut/> – Назва з екрану

ДОДАТКИ

Додаток №1 Історична довідка

Бони. Виникнення. Рання історія

Виникнення паперових грошей нерозривно пов'язане з історією двох технологій - виробництва паперу і друкарської справи. Більш ніж за дві тисячі років до нашого часу в стародавньому Китаї була розроблена примітивна технологія виробництва паперу з особливого сорту кропиви. Відокремлені від речовини, що склеює волокна дрібно перетирали і шляхом багаторазового струшування спеціальної форми перепліталися. Готовий лист викладався на гладкий стіл, притискався кам'яною плитою і потім висушувався. Китайський папір був легким і м'яким, для виробництва не потрібно великих зусиль і цінного матеріалу.

Пізніше технологія виготовлення паперу була вдосконалена. Китайці товкли шматочки кори тутового дерева, розмочували стебла бамбука і отримували зовсім новий матеріал - папір. Офіційною датою появи паперу в Китаї вважається 105 р. н.е., коли чиновник Цай Лунь сповістив офіційну доповідь імператору про існування такої технології. [70]

Ще в період «Борющихся царств» китайці використовували великі печаті, вирізані з твердої деревини, для відпечатування даоських амулетів з написами. В епоху Хань (поч. 206 р. до н.е. - 220 р. н.е.) Застосовувалися штампи для маркування матеріалів текстильного виробництва. Подібну практику можна було б легко перенести і на друк банкнот, але, судячи за наявними відомостями, китайці спочатку пішли іншим шляхом. У 175 р. н.е. для поширення конфуціанського «Пятикнижжя» Цай Юн запропонував розмножувати писання за допомогою зняття відбитків з кам'яного кліше на папір. Для цього на плиту з рельєфною ієрогліфічним написом накладався змочений аркуш тонкого паперу, який потім вдавливався в поглиблення між рельєфом за допомогою легкого

постукування. Після цього по листу проводили змоченим тушшю клубком пряжі. Туш, потрапляючи на опуклі місця, точно відтворювала текст. (Додаток № 1)

Історія появи паперових грошей, цілком ймовірно, належить I ст. до н. е. і пов'язана з шкіряними грошима. В цей час в Китаї з'явилися гроші, виготовлені з шкурок білих оленів.

Вони мали форму чотирикутних пластинок і були забезпечені особливими знаками та печатками. Ці своєрідні банкноти володіли різною купівельною спроможністю і під страхом смертної кари були обов'язкові до прийому на території всієї імперії. [49,с.68-69] (Додаток № 2)

Перші банкноти, так звані «літаючі гроші», представляли собою паперові сертифікати, платоспроможність яких забезпечувалася садибами (дацзяне) провінційної влади в столиці. «Літаючими» їх назвали через те, що вони були незрівнянно легше свого грошового еквівалента у вигляді мідних монет: зв'язка мідних монет, що була в той час основною грошовою одиницею, важила близько 3 кг.

Причиною появи фей-цянґ стало посилення міжрегіональної торгівлі на початку IX ст. Торговці зазнавали труднощів перевезення великої кількості мідних монет.

Перші банкноти були скоріше схожі на чеки, ніж на сучасні паперові гроші. Торговець в столиці обмінював в дацзяне зароблені ним готівку на паперову розписку, за якою він міг потім отримати готівку в провінції. У свою чергу, провінційна адміністрація була звільнена від необхідності перевозити великі суми грошей в столицю для виплати податку імператору. Грошових дрібних банкнот в Китаї не було, ними користувалися лише при укладенні крупних угод. Паперові гроші містили імена і друк офіційних посадових осіб, які виконували випуск банкнот. На самому початку XI ст. імперський уряд уповноважив шістнадцять приватних банків видавати банкноти. Ранні «літаючі гроші» не були грошима в повному розумінні цього слова. Сфера їх звернення була досить обмежена. Реальну силу вони отримали на початку правління династії Сан, коли

група багатих торговців і фінансистів провінції Сичуань взяла їх на озброєння.[71] Невипадковий збіг: мистецтво друку було винайдено в тому ж районі.

Кожна банкнота, містила високохудожні зображення будівель, дерев і людей. При друку застосовувалися червоні і чорні чорнила, на кожній банкноті стояли печати емітентів і конфіденційні позначки. Паперові гроші, випущені в провінції Сичуань, було нелегко підробити. У будь-який час і у будь-якого емітента банкноти могли бути конвертовані в готівку металеві гроші. Завдяки їх надійності паперові гроші швидко набули широкого поширення, банкноти з готовністю приймали до оплати боргів і для здійснення фінансових операцій.

У 1023 року уряд вводить грошову монополію і вже саме починає випускати банкноти різних найменувань. Таким чином, першим в світі прообразом державного резервного банку можна вважати імперський банк Китаю.

Гроші, випущені банком, містили повідомлення про те, що вони зберігають цінність протягом трьох років з дати емісії. Нова урядова політика мала успіх з двох причин.

По-перше, за кожною банкнотою закріплювалося забезпечення металевими грошима. По-друге, паперові гроші і стандартні монети мали досконалої взаємної заміщеності, ніяких обмежень в сфері грошового обігу не передбачалося. З появою банкнот набули поширення і їх перші підробки. Захист від фальшивих грошей змушувала все більше ускладнювати друк.

Досконаліша технологія була використана зі спеціального паперу з сумішшю волокон і багатоколірністю друку. Основним матеріалом для паперових грошей стала кора тутового дерева, оброблена шовковицею. Щоб уникнути підробки паперові гроші, що випускалися в провінції Сичуань, 1107 р були надруковані в трьох кольорах: чорному, червоному і синьому.

Гільом де Рубрук, фламандський монах-францисканець, мандрівник, який випередив Марко Поло на півстоліття в подорож на Схід, в посланні королю

Франції Людовику IX писав про монгольську імперію: «ходячою монетою в Китаї служить папірець з бавовни (carta de Wambasio) шириною і довжиною в долоню, на якій зображують лінії, як на друку Мангу хана Золотої Орди. Пишуть вони пензликом, якою малюють художники, і одне зображення містить кілька букв, що виражають ціле слово. [72]

Перший монгольський імператор Китаю Хубілай 1260 р запозичив у китайців систему паперових грошей, і його нащадки широко користувалися нею для збільшення доходів імператорської скарбниці. Як згадка Г. Рубрука про китайських ієрогліфах, так і розповідь про паперові гроші були найбільш ранніми відомостями про них в західноєвропейській літературі.

Надмірне захоплення грошовою емісією рік за роком призвело до повені ринку знеціненими паперовими грошима. Незабаром цінність банкнот не йшлося ні в яке порівняння з металевими грошима. У 1272 року влада ввели в обіг ряд нових банкнот.

Старі паперові гроші конвертувалися в нові щодо п'ять до одного. Нові банкноти друкувалися за допомогою мідних пластин, а не дерев'яних блоків, як раніше.[49,с.69] (Додаток № 3) Однак ніяких змін грошова політика держави не зазнала - про забезпечення банкнот ніхто не дбав. Протягом п'ятдесяти років, з 1260 до 1309 рр. паперові гроші династії Юань знецінилися більш ніж на 1000%. Регулярно проводився конфіскаційних обмін старих грошей на нові. Нерідко уряд відмовлявся обмінювати старі зношені банкноти на свіжонадруковані. При монгольської династії випускалися «шовкові банкноти», які забезпечують не дорогоцінними металами, а зв'язками шовкової пряжі.

Всі старі гроші потрібно обмінювати на нові. У 1965 р китайськими археологами було знайдено два примірника таких «шовкових банкнот».

З завоюванням монголами Середньої Азії паперові гроші набули поширення на Заході. За китайським зразком банкноти були надруковані і Ірані в 1291 р (за деякими даними в 1294 г.). Грошовий експеримент обмежувався містом Тебріз.

Однак і там нестримна емісія привела до зростання цін, після закінчення двомісячної інфляції випуск банкнот повністю себе дискредитував.

Династія Мін (Ming, 1368-1644 pp.) Випустила в 1375 р банкноти під назвою «дорогоцінні банкноти Великого Міна». Протягом двох наступних століть випускалися паперові гроші тільки одного номіналу. Це було дуже незручно для торгівлі, тому було дозволено паралельне ходіння мідних монет.

Через інфляцію «банкноти Великого Міна» перестали випускати, їм на зміну прийшли срібні монети. В середині XVII ст. династія Цин (Qing, 1644-1911 pp.) пробувала відновити друкування паперових грошей, але через повторну інфляцію зазнала невдачі. Після провалу паперові гроші не випускалися до XIX в., Коли Китай став розвивати грошову систему за західним зразком.

Китайці дбайливо зберігали секрет виготовлення паперу - технологію виробництва було заборонено вивозити за кордон. Проте в VII ст. мандрівний буддійський чернець Дан-Хо, про який говорять, що він «був багатий знаннями і вмів робити папір і туш», відвідав Японію, де і навчив місцевих ченців технології виготовлення китайського паперу.

Паперові гроші в Європі та США. Перша згадка про паперові гроші в Європі відноситься до іспанської облоги Лейдена (Нідерланди) в 1574 році. Тоді у мешканців обложеного міста не було ні металевих монет, ні шкіри, яку іноді використовували для того, щоб замінити металеві гроші. Тому городяни вирішили скористатися папером, з якої зробили тимчасову заміну металевих грошей.

Кілька десятків років тому паперові гроші з'явилися в Швеції. Тут теж в оборот випустили мідні монети, які були занадто важкими для нормальної роботи тих же торговців. Крім того, вони швидко знецінилися. Йоганн Палмструх, засновник Стокгольмського банку, запропонував ввести в обіг кредитний папір, який замінював металеві гроші. На жаль, історія зі знеціненням повторилася і в цей раз - купюр випустили занадто багато, тому у банку виникли проблеми, а вартість

кредитних документів зрівнялася з вартістю паперу, на якому вони були надруковані. [75] (Додаток № 4)

В Англії банкноти були випущені в обіг у вигляді боргових зобов'язань англійських ювелірів. Такі банкноти, як вважалося, можна було обміняти на золото, хоча в багатьох випадках це було не так.

Векселі стали популярними, і через кілька десятків років "рестрикційний актом" встановлювався певний курс банкнот, які, фактично, і стали паперовими грошима.[76] (Додаток № 5)

У Норвегії паперові гроші спробували ввести в обіг в 1695 році. Підприємець Тор Молен з дозволу уряду випустив в обіг кілька тисяч купюр з восковими печатками на них. Після емісії банкноти швидко повернулися в банк Молена, оскільки громадяни країни так і не зрозуміли, що це і чому вони повинні використовувати папір замість цінного металу. (Додаток № 6, 54)

У Данії паперові гроші з'явилися в обороті в 1713 році. (Додаток №7)

У Франції друкувати гроші почав Людовик XIV. Паперових грошей відразу було присвоєно твердий примусовий курс, завдяки чому вони відразу стали грошима, а не векселями. Це сталося в 1703 році. У 1797 році паперові гроші скасували, і всі знову стали користуватися металевими грошима. Потім, вже в XIX столітті, в цій країні знову ввели паперові банкноти, потім їх скасували, і знову ввели. Остаточо паперові гроші стали грошима у Франції в 1871 році. (Додаток № 8)

У Північній Америці паперові гроші з'явилися в кінці XVII століття. У 1690-му році Массачусетська колонія випустила паперові гроші, які стали використовуватися в якості основного засобу платежу. Майже через сто років Конгрес штатів у 1775 році ухвалив випустити так звані «континентальні гроші».[76] Оскільки їх друкували без всякої оглядки на забезпечення засобами, то курс таких грошей дуже швидко падав по відношенню до металевих грошей. У 1780 році «континентальні гроші» прибрали. (Додаток № 9)

Висновок:

Паперова валюта стала зручним засобом проведення торгових операцій, прийшовши на заміну важким перфорованим металевим грошам. Завдяки «грошової революції» Китай став на першому місці у порівнянні з іншими державами того часу. Гроші друкувалися в чотирьох різних регіонах країни, для їх виробництва використовувалися кольорові чорнила, за допомогою яких на папір наносилися малюнки із зображенням життя імператорів або пейзажі тодішньої імперії.

З огляду на, що заміна металу на папір могла привести до збільшення фальшивомонетників, влади придумували способи захисту: виробляли складні барвники, наносили індивідуальний друк, які важко було підробити, а на самих банкнотах писали застереження і покарання тих, хто буде спійманий за підробку грошей.

Отже, перші паперові банкноти (гроші) стали використовувати в Китаї.

Спочатку з'явилися торгові квитанції, які потім перейшли в те, що ми сьогодні називаємо грошима. Європа та Англія в 1694 р йде цим же шляхом.

Бони на теренах України до 1917 р.

В останній третині XVIII ст. (після другого поділу Польщі та за посередництва по припиненню російсько-турецької війни) колишні землі Галицького королівства (Галичина та Буковина) були включені у склад Австрії. Унаслідок таких обставин й на цих українських теренах утвердилася грошова система Габсбурзької імперії.

Як відомо, в час Семилітньої війни (1756 – 1763) за рахунок воєнних видатків виник значний дефіцит державного бюджету.[49.с.102] Діяльний та обізнаний з європейським економічним досвідом граф Людвіг фон Цінцендорф запропонував замість звичних примусових позик випустити державні облігації, які можна було б використовувати при оплатах у державні каси. Започаткувавши цим банкноти Віденський міський банк випустив паперові гроші, звані банковими записками,

які приймалися в державних касах замість половини необхідної оплати монетами. Оплати в банк проводилися до третини цими ж банкочетлями, тобто вони обмінювалися без примусового курсу на срібну монету. [18]

Новий вид грошових знаків створював певні зручності для користувача – банкочетлі були легкими для перенесення, і для держави – їх випуск був набагато простішим ніж карбування монет.

Оскільки відповідні каси нерідко відчувають труднощі задовольнити попит різних сторін, бо з 1771 р. банкочетлі зносилися в обігу, то цісарю видавалося за необхідне випустити нові емісії цих грошових знаків.

Враховуючи територіальне розширення імперії, влада якої охоплювала вже Галичину та Лодомерію і Трансільванію, Йосиф II вважав наявну кількість банкочетлів більше невідповідною «потребам обігу» і збільшував обсяг емісії до 20 млн. гульденів.

Ці знаки приймалися в усіх касах імперії за повну вартість як готівкові гроші, причому половина обов'язкового платежу могла сплачуватися банкочетлями (наприклад, 5 із 10 гульденів). Новими місцями їх обміну на готівку стали трансільванський Германштадт (Сибіу, Румунія) та галицький Лемберг (Львів), що означало запровадження нових грошей з 1785 р. і на території Галичини. Тим, хто відмовлявся приймати банкочетлі, загрожувало покарання.[49.с.72]

Австрійський досвід позитивно оцінили, а згодом і запозичили сусіди-росіяни. Граф Карл Сіверс рекомендував Катерині II заснувати державний банк для випуску паперових «цеттелів», забезпечених міддю та розмінних на «дзвінку монету», а князь Олександр Вяземський, завідуючий фінансами генерал-прокурор Сенату, позначив ці «цеттели» терміном «асигнації».

Тому покриваючи видатки російсько-турецької війни (1768 – 1774), імператриця Катерина II схвалила в маніфесті від 29 грудня 1768 р. випуск перших російських паперових грошових знаків – асигнацій.[78] Обіг паперових грошей створив дві

великі проблеми: наростання їх обсягу та їх полегшене фальшування. Цьому сприяли як зовнішні, так і внутрішні обставини.

Поява перших паперових грошей на теренах України пов'язана з іменем російської імператриці Катерини II (1762-1796 рр.). Ще до її правління склалися обставини, які змушували правлячу верхівку замислитися над впровадженням в обіг паперових грошей. Це було зумовлено інтенсивним розвитком торговельних відносин і новоствореної банківської системи.

Так, ще Петро III (1761-1762 рр.) прийняв указ (від 25 травня 1762 р.) про заснування Державного банку та про запровадження у грошовій системі Росії банківських білетів. Державний переворот 1762 р. завадив виконанню цього указу. Проте невдовзі критичний стан бюджету (російсько-турецька війна спричинила його дефіцит майже у 2 млн руб.) змусив Катерину II, що захопила владу внаслідок перевороту, повернутися до проблеми паперових грошей.

У 1768 р. граф Карл Сіверс надіслав Катерині II доповідь, в якій обстоював необхідність запровадження на території Росії паперових грошей. Він стверджував, що основною умовою для забезпечення довіри населення до асигнацій є їх приймання завжди і всюди та нагромадження у спеціально створеному банку мідних грошей на суму, на яку буде випущено асигнації.

План запровадження паперових грошей, розроблений графом Карлом Сіверсом і князем А. А. Вяземським, було затверджено імператрицею Катериною II у маніфесті від 29 грудня 1768 р. Згідно з цим документом в обіг вводилися перші в Росії паперові грошові знаки - асигнації.

Асигнації першого зразка випускалися номіналами 100, 75, 50 і 25 рублів та були в обігу з 1769 р. по 1786 р. Вони були двох видів - московські й петербурзькі та спершу оплачувалися лише у відповідному банку (Московському або Петербурзькому). Однак у 1771 р. ці обмеження було скасовано.

Перші російські асигнації друкувалися на міцному білому папері зі складними філігранями. Їх малюнок складався з візерунчастої рамки і тексту, виконаного чорною фарбою, а також двох овальних відбитків (медальйонів).

Зворотній бік асигнацій був чистим і не містив малюнків. На кожній асигнації були підписи чорнилом двох сенаторів, радника і директора банку. Рамка мала два написи: верхній - "любовь к отечеству", нижній - "действует к пользе онаго", а ліворуч і праворуч однакові слова - "государственная казна". (Додаток № 10)

У кутах рамки під коронами розміщувалися герби чотирьох царств - Московського, Казанського, Астраханського та Сибірського. Зверху над друкованим текстом було зображено два овали без фарби з емблемами. На лівому овалі - військові регалії (гармати, ядра, прапори) та символічні знаки промисловості й торгівлі (пакунок, бочка, кадуцей Меркурія), за якими проглядався корабель. У центрі овалу - двоголовий орел, на шиї якого - орден Андрія Первозваного. Посеред ланцюга ордену містився геральдичний щит із зображенням Георгія Побідоносця. Зверху овалу - напис "покоит и обороняет". На правому овалі - скеля, а під нею - бурхливе море та голови різних потвор, зверху півколом - напис "невредима".[79] Такий зовнішній вигляд мали перші асигнації Російської імперії, які потрапили до грошового обігу Лівобережної України. Після поділу Польщі гроші поширились і на Правобережну Україну.

28 червня 1786 р. Катерина II видала маніфест, який обмежив емісію асигнацій до 100 млн рублів і вводив в обіг нові купюри номіналами в 5 і 10 рублів, які друкувалися на кольоровому папері (десятирубльові - на червоному, п'ятирубльові - на синьому). На краях купюр із чотирьох сторін містилися водяні знаки. На асигнаціях були підписи директора Державного асигнаційного банку і касира (на лицевім боці), а також радника правління банку (на зворотнім боці). У верхній частині асигнації було виконано овальне рельєфне зображення.

На жаль, проголошену обіцянку про дотримання лімітової суми емісії було порушено. У 1790 р. асигнацій перебувало в обігу вже на суму 111 млн рублів. У

той час нові банки перестали підтримувати рівновагу між металевим забезпеченням асигнацій та їхньою кількістю. Іншими словами, почалася незабезпечена емісія, курс асигнацій різко падав, і вони стали істотно відрізнятися від срібного рубля купівельною спроможністю.

Особливо сильно зросла емісія асигнацій під час правління Олександра. Причиною цьому стали затяжні війни, що їх Росія вела проти Франції, Туреччини і Швеції. Асигнації стрімко знецінювалися: вже у грудні 1810 р. за 100 тис. асигнаціями давали 25 тис. рублів сріблом.

Напередодні Вітчизняної війни 1812 р. сума асигнацій, яка перебувала в обігу, складала 581,4 млн рублів, а 1815 р. (після закінчення війни) - 836 млн рублів. Становище ускладнювалося ввезенням великої кількості фальшивих рублів наполеонівськими військами. Курс асигнаційного рубля впав до 20 копійок сріблом.

У 1818р. в обіг надійшли 25- і 50-рубльові асигнації, 1819 р. - 5-, 10-, 25-, 50, 100- і 200-рубльові. Нові грошові знаки значно відрізнялися від попередніх. (Додаток № 11, с. 57))

Вони були виконані у стилі класицизму, відзначалися чіткістю зображення, рівновагою композицій, досконалістю малюнків і містили зображення герба Російської імперії. [80] Мали вони і кілька водяних знаків. Такі асигнації випускалися в обіг щорічно до 1843 р.

Після проведення грошової реформи 1839-1843 рр. асигнації, курс яких був 3 руб. 50 коп. за 1 срібний рубль, повинні були виконувати роль допоміжного грошового знаку.

Реформа проводилася у зв'язку з постійним знеціненням паперових грошей і підвищенням цін на дорогоцінні метали, що було спричинено потребою покриття тогочасних видатків в умовах зростання військ. витрат. 1 липня 1839, згідно з яким в основу грошової системи Росії було покладено срібний рубль На срібній основі повинні були укладатися всі операції з казною і приватними особами,

вестися підрахунки держ. прибутків і видатків, обігів кредитних закладів та ін. Для зберігання срібної монети були утворені депозитні каси, які видавали вкладникам замість отриманого срібла депозитні квитки. Цими квитками передбачалося замінити держ. асигнації. Як засіб платежу депозитні білети становили еквівалент срібної монети й відповідно обмінювалися на срібло.

У 1840 р. при Державному комерційному банку було утворено депозитну касу, що залучала у вклади срібло в обмін на депозитні білети. За допомоги депозитних білетів, стовідсотково забезпечених сріблом, держава намагалася відродити довіру населення до паперових грошей.

Депозитні білети випускалися лише на ту суму, на яку в депозитній касі накопичувався фонд золота і срібла. Такі білети були рівноправним платіжним засобом поруч із срібною монетою і перебували в обігу на території всієї країни. Користуючись великою популярністю, депозитні білети дедалі частіше використовувалися для погашення зобов'язань, особливо тоді, коли це стосувалося великих платежів.

Неврожай 1840 р. і дефіцит державних коштів змусили уряд ухвалити рішення про випуск кредитних білетів на суму 30 млн срібних рублів. Тож у 1841 р. було випущено нові грошові знаки - кредитні білети 50-рубльової вартості, що оберталися нарівні зі сріблом і розмінювалися на срібну монету.[80] У той час на теренах Російської імперії одночасно оберталися паперові грошові знаки трьох видів: асигнації, депозитні та кредитні білети. (Додаток № 12)

Останнім кроком реформи Є. Ф. Канкріна, згідно з маніфестом від 1 червня 1843 р., була заборона використовувати у грошовому обігу країни всі наявні види паперових грошових знаків та їх заміна на державні кредитні білети.

Нові паперові гроші повинні були повністю забезпечуватися золотими, срібними і мідними запасами.

Указом від 21 вересня 1843 р. передбачався випуск білетів номінальною вартістю 3, 5, 10 і 25 рублів, а указами від 2 жовтня 1843 р., 23 лютого та 4 жовтня

1844 р.- білетів в 1, 50 і 100 рублів. На лицьовім та зворотнім боці грошових знаків було зображено герб Росії, вміщено витяг із маніфесту, зазначалися рік випуску і номер банкноти. [80] (Додаток № 13)

У 1853 р., з початком Кримської війни, уряд відчув гостру потребу у фінансових ресурсах. Цю проблему було вирішено нерозважливо - додатковою емісією кредитних білетів, що, своєю чергою, призвело до падіння їх курсу і масових обмінів на монети. За таких обставин 1854 р. уряд призупинив вільний обмін кредитних білетів на срібло. Фінансування Кримської війни 1853-1856 рр. практично звело нанівець позитивні результати грошової реформи 1839-1843 рр.

Грошова система почала стрімко руйнуватися, і майже до кінця ХІХ ст. в Росії існував розладнаний паперово-грошовий обіг.

У 1861 р. було здійснено ряд спроб із метою налагодити функціонування грошового обігу належним чином. Однією з них було здійснення зовнішніх запозичень. Так, 1862 р. уряд уклав угоду з банками "Н. М. Ротшильд і сини" [81] в Лондоні та "Брати Ротшильди" в Парижі про п'ятипроцентний кредит на суму 15 млн фунтів стерлінгів. Частина цих грошей пішла на поповнення розмінного фонду, що дозволило з травня 1862 р. відновити обмін кредитних білетів на монети. Проте суми, що їх пред'являли до обміну, були настільки великими, що невдовзі обмінний фонд досягнув свого критичного рівня, і в кінці 1863 р. уряд знову припинив обмін кредитних білетів на золото і срібло. Спроба стабілізації рубля успіху не мала.

Зовнішній вигляд державних кредитних білетів, починаючи від середини 50-х і особливо після 60-х років, зазнав суттєвих змін. На них почали з'являтися архітектурні споруди й портрети історичних діячів - полководця князя Дмитрія Донського (кредитний білет 5 рублів, 1866 р.) (Додаток № 14), засновника династії Романових Михайла Федоровича (кредитний білет 10 рублів, 1880 р.) (Додаток № 15, с. 59), Петра I (кредитний білет 50 рублів, 1868 р.), Катерини II (кредитний білет 100 рублів, 1864 р.) Уперше друкувалися зображення

імператорських вензелів: на знаках, випущених до 1882 р.,- Олександра II, з 1882 р.- Олександра III, а з 1895 р.- Миколи II. [82]

У 1887-1895 рр. було випущено державні кредитні білети нових зразків номіналами 1,3,5, 10 і 25 рублів, на зворотнім боці яких було зображено герб Російської імперії. (Додаток № 16)

Усі кредитні білети, випущені в той період, містили текст з указівками про їхній обмін у касі Державного банку на срібну й золоту монету. Одначе на практиці це не виконувалося.

Для налагодження грошового обігу в країні необхідно було провести нову грошову реформу, яка забезпечила б стабілізацію курсу паперового рубля.

Агрегуючи золоті запаси та здійснюючи валютні інтервенції на російських та іноземних біржах, російський уряд від початку 90-х рр. зумів досягнути стабілізації курсу рубля на певному рівні.

До моменту оголошення реформи курс паперового рубля дорівнював приблизно 66 коп. золотом. На цьому рівні й провели девальвацію. Водночас в обіг поступово почало вводитися золото. Золота монета підлягала обміну на кредитні білети. При цьому між ними було встановлено таке співвідношення: 7,5 рубля кредитних білетів за напівімперіал (5 золотих рублів) і 15 рублів - за імперіал (10 золотих рублів).

У той час Державний банк почав приймати вклади золотом, видаючи замість депозитні квитанції різної вартості. Ці квитанції без будь-яких труднощів приймалися у сплату казенних платежів нарівні із золотом.

Завершальним етапом реформи було прийняття закону, що регулював емісію кредитних білетів. Державному банку дозволялося здійснювати випуск на 600 млн рублів. Половина цієї суми забезпечувалася золотом, решта - товарами й нерухомістю. Випуск білетів понад цю суму належало стовідсотково забезпечувати золотом.

Після грошової реформи (1895-1897 рр.) Державний банк перетворився на емісійний, а його кредитні білети - на банківські. Економічне піднесення в країні було підкріплене випуском банкнот, які кредитували товарообіг і вільно розмінювалися на металеві гроші. Це сприяло перебуванню оптимальної кількості банкнот у грошовому обігу відповідно до потреб господарського розвитку країни.

У результаті багаторічних творчих пошуків було виведено образ "російської валюти", зображення на якій нерідко перевершували складністю й витонченістю рисунки та гравюри кращих художників. Тоді було випущено в обіг грошові знаки номіналами 3 рублі (зразка 1905 р.), 5, 10 і 25 рублів (1909 р.), 100 рублів (1910 р.) і 500 рублів (1912 р.). Останню купюру можна віднести до кращих взірців світових валют. До того ж вона виявилася найбільшою за всю історію паперових грошей.

На купюрах номінальною вартістю 25 рублів та більше було зображено портрети царів Олександра III, Катерини II і Петра I.[83] (Додаток № 17)

Стабільність паперових грошових знаків похитнулася з початком першої світової війни, в яку була втягнена Російська імперія. Використання паперово-грошової емісії для фінансування війни стало причиною інфляції, що суттєво зменшило купівельну спроможність рубля. Кредитні білети у великих кількостях пред'являлися для обміну на золото. Це змусило уряд у липні 1914 р. припинити такі операції. А емісія кредитних білетів тривала. Так, до 1 січня 1916 р. уряд тричі збільшував розмір емісії Державного банку понад суму, встановлену емісійним законом 1897 р.

Висновок:

Якщо до війни банкнотна емісія Державного банку мала стійке золоте покриття, то у воєнний час нові емісії, власне, не мали ніякого забезпечення. Уряд був безсилим в умовах війни виконати свої короткострокові зобов'язання, які згодом перетворились у довгострокові, а затим - у безстрокові. Емісія кредитних білетів,

позбавлена будь-якого стійкого забезпечення, ставала засобом покриття воєнних витрат, що безперервно зростали. Емітовані кредитні білети з банкнот перетворилися в нерозмінні паперові гроші.

Бони на теренах України 1917-1922 р

Паперові гроші України за гетьманату П.П. Скоропадського. 29 квітня 1918 р. відбувся з'їзд вільних хліборобів, на якому, не без допомоги німців та австрійців, гетьманом України було обрано Павла Скоропадського (1873 — 1945). Він же й проголосив країну Українською Державою, розігнавши перед цим Центральну Раду.[68.с.67]

31 травня 1918 р. гетьман Скоропадський віддав наказ про запровадження нових паперових грошей — гривень. Друкувалися вони у Берліні, оскільки були замовлені в Німеччині ще Центральною Радою.

5 серпня 1918 р. з'явилися перші паперові гривні. Це були 3,6 — відсоткові облігації внутрішньої позики й називалися «Білетами Державної Скарбниці» номіналом у 50, 100, 200 та 1000 грн.[68,с.68] Такі білети друкувалися з 8 купонами (по 4 з кожного боку банкноти). Художник Георгій Нарбут був автором ескізів. Спочатку планувалося використовувати ці білети як облігації для внутрішньої позики, проте через брак грошей у серпні 1918 р. уряд наказав використовувати їх як гроші.

Але уряд П.Скоропадського так і не зміг опанувати становище у сфері фінансів та грошового обігу. Попередня влада залишила своєму наступнику досить важку спадщину. Українська Держава не мала бюджету, всі установи жили у борг, видатки на державне управління безперервно зростали. Через це Україна жила за рахунок інтенсивної роботи друкарського верстата. Збільшення грошової маси призвело до величезної інфляції та зростання цін.

Але, незважаючи на велику кількість випущених знаків, в обігу перебувало дуже мало грошей. Відсутність регулярного сполучення між регіонами, нестача товарів призводили до осідання грошей, переважно на селі. Всі вони офіційно

мали один курс: один рубль усіх російських випусків дорівнював одному карбованцю українських та одному карбованцю місцевих емісій, хоч на практиці було зовсім не так. Тому в Україні процвітали спекуляція грошима, гра на курсах.

Уряд гетьмана не наважився на головне: не впровадив українську грошову одиницю як власну валюту і не визнав російську валюту іноземною. А вже у травні почалася емісія поштових марок-грошей, про які йшлося вище. Проте внаслідок скорої інфляції вартість марок упала. Тому у закладах торгівлі їх в'язали по 100 штук разом. В таких «в'язанках» вони були в обігу до кінця 1919 року, а подекуди і пізніше.

У серпні-вересні 1918 року в Україну почали надходити перші партії грошей, надрукованих в Німеччині. Випуск гривень у обіг Київською конторою Державного банку розпочався тільки 17 жовтня 1918 року.

Надруковано було відразу 6 номіналів: по 2, 10, 100, 500, 1000 і 2000 гривень (1000 і 2000 гривень уряд змушений був замовити через тогорічну інфляцію) (Додаток № 18)

Причому тільки на двох останніх була офіційна назва України за часів гетьманату — «Українська Держава». На перших чотирьох вона називалась «Українська Народна Республіка».[49,с.83]

Так сталося, що проекти цих грошей було зроблено ще за часів Центральної Ради (автори проектів: знака у 2 гривні — В. Кричевський, знаків у 10, 100, 500 гривень — Г. Нарбут).[49,с.84]

В оформленні гетьманських паперових грошових знаків були використані мотиви з української народної творчості. Розглядаючи 100 гривень, бачимо овальний вінок з українських овочів, плодів і квітів. Посередині банкноти — тризуб. По боках дві фігури: ліворуч — селянка з серпом і снопом в національному одязі. Праворуч — робітник у фартусі поверх селянського українського одягу з молотом, обвитим лавром. Знак у 100 гривень розміщений у незвичайній сітці у вигляді рамки. Реверс прикрашають 2 колонки, над

колонками — квіти. В центрі банкноти розміщено лавровий вінок, в середині якого — тризуб. [15] (Додаток № 19)

У центрі білета в 500 гривень — зображення жіночої голови, яка символізує «Молоду Україну». Таку алегорію можна було бачити до цього на марці в 30 шагів, виконаній також Георгієм Нарбутом. [68,с.67] (Додаток № 20)

Останні два білети у 1000 і 2000 гривень виконав Іван Мозалевський. На 1000 гривнях бачимо давній герб Києва. У центрі — лавровий вінок, взятий з панегірика «Вперше на жалостний погреб зацного лицаря Петра Конашевича-Сагайдачного 1622 г.» Банкнота у 2000 гривень схожа на першу.[68,с.98-99] (Додаток № 21)

Емісії паперових грошей Українською Директорією. У листопаді 1918 р. відбулися революції в Австро-Угорщині та Німеччині, які сприяли поваленню монархій Габсбургів та Гогенцолернів. Звісно, був повалений окупаційний режим і в Україні, а за ним і гетьманський уряд.

Вночі 14.11.1918 р. в Білій Церкві було створено Українську Директорію, яка через місяць увійшла до Києва. Народними міністрами фінансів стали Василь Мазуренко та Борис Мартос, згодом — Михайло Кривецький, потім знову Борис Мартос.

У Києві Директорія використовувала запаси грошей, випущених ще урядом Центральної Ради і гетьмана, а також російські рублі. Німецькі марки та австрійські крони були в обігу серед населення як необов'язкові, разом з ними курсували і бони міст та сіл України.

Згодом Директорія переїжджає у Вінницю, звідти до Тернополя, потім до Станіслава (Івано-Франківська). У Станіславі були виготовлені банкноти номіналом у 5 гривень. Вони були надруковані поспіхом, тому на окремих у слові «гривень» пропущено літеру «р». 5 гривень друкувалися з водяним знаком («гриби») на сірому папері.

22 серпня 1919 року було оголошено, що так звані совітські гроші не визнаються законними платіжними знаками в УНР. А 23 серпня вийшло розпорядження міністра фінансів Б.Мартоса та директора Кредитової канцелярії В.Сапицького, яке остаточно встановило порядок грошового обігу в Україні. Згідно з ним на теренах УНР продовжували бути в обігу «царські» гроші номіналами у 100 рублів та нижче за зниженим курсом, розмінні марки та бони з номіналом у копійках.

У Кам'янці-Подільському Директорія випустила в обіг купюри номіналом у 10, 25, 100, 250 і 1000 крб. Інші (100, 250 і 1000 крб.) були виготовлені з кліше, які, своєю чергою, були заготовлені ще при Скоропадському.

Крім перелічених банкнот, тривав також випуск знаків попередніх зразків. Згідно з домовленістю між урядом Директорії та німецькою фірмою «Юнкерс», літаки фірми впродовж червня — листопада регулярно доставляли віддруковані ще на замовлення попередніх урядів гривні за маршрутом Бреслау — Кам'янець-Подільський. Але грошей однак бракувало.

100 крб. (малював Г. Нарбут) були двох видів. Один друкувався на папері з водяними знаками «зірки», другий — на папері з «грибами».

На аверсі на алонжі (біле поле) була тиснена печатка із зображенням Богдана Хмельницького, через що в народі ці гроші прозвали «Богданівками». На реверсі: в центрі — «козак з мушкетом», ліворуч у картуші книги, праворуч — циркуль, шестерня. Вгорі над ними текст: «Сто карбованців».

Один з найкращих грошових знаків — банкнота у 1000 карбованців, виконана в стилі українського бароко. Ескіз малював Григорій Золотов. Друкували знак у Києві, в обіг він надійшов 13 листопада 1918 року в Кам'янці-Подільському і у Варшаві — 1920 р. Останній випуск невідомий. З лицьового боку текст угорі: «Українська Держава», нижче в картуші: «Знак Державної Скарбниці тисяча карбованців» у чотири рядки. Ліворуч в овалі «ходить нарівні з кредитованими білетами», праворуч «козак з мушкетом» і текст «фальшування карається по

закону». Підпис Лебеда-Юрчика і знову печатка «козака з мушкетом». На звороті дві жіночі постаті, між ними тризуб і цифра «1000». Ліворуч — в руці в чоловіка гетьманська булава, праворуч — в руці у жінки ріг достатку. По боках у квадраті цифра «1000». Від булави пішла назва банкнот «гетьманки». [69,с.73] (Додаток № 24)

У жовтні 1919 року в Кам'янці-Подільському в обіг вийшла банкнота у 25 крб. Виготовили її за ескізом Антона Приходька, хоча певний час вважали, що автор малюнка Олександр Красовський. З лицьового боку вгорі — дата «1919». У центрі «25 карбованців» — «козак з мушкетом», а ще вище — «тризуб» і текст «Знак Державної Скарбниці». Підпис Директора Державної Скарбниці — «Лебеда-Юрчика». Праворуч по вертикалі надрукована серія і номер. [69,с.89 рис.38,2)] (Додаток № 25, с. 64)

Зворотний бік схожий на 25 карбованців, випущених у Києві Центральною Радою. Середину займає овал з зображенням жіночої і чоловічої голів, угорі над ними — «25 карбованців». Внизу — «Фальшування карається по закону». Рослинний орнамент. Водяний знак «зірки». [69,с.90 рис.38,4)]

В Українській Радянській Соціалістичній Республіці (УРСР)— комуністично державно-політична формація, що постала як результат збройної агресії більшовицької Росії при допомозі місцевих більшовиків проти Української Народної Республіки, пробний знак УСРР у 50 карбованців 1919 р. майже позбавлений документальних підтверджень, тому може викликати у недосвідченого боніста сумніви у своєму фактичному існуванні. Чи не містифікація це? Боністам відомі так звані фантастичні бони міфічних емітентів, що випускалися в капіталістичному світі спеціально для заможних колекціонерів. Особливо багато їх було в роки Першої світової війни.

На знаку в 50 карбованців з лицьового боку вказано назву емітенту: «Грошовий знак УСРР)». Як відомо, таку назву радянська Україна одержала після 6 січня 1919 р., коли Український радянський уряд ухвалив конституцію. На знаку

поставлена дата «1919». Але коли саме виготовлено цей пробний знак? [69, С.34 рис.4,2)] На початку 1919 р. майже всю Україну було звільнено від австро-німецьких окупантів і встановлено більшовицький режим. Український радянський уряд розпочав відновлення зруйнованого війною господарства. Уряд РСФСР надавав допомогу, Україні були передані в кредит великі суми. Всього на початку 1919 року було одержано 1 млрд. карбованців.

Але грошей бракувало. Це був період небувалої інфляції, викликаної воєнною інтервенцією і громадянською війною.

У лівій частині знаку з лицьового боку, внизу, — підпис наркома фінансів М. Литвиненка. Це допомагає нам з'ясувати період випуску пробного знака в 50 карбованців.

Уряд України робив усе, щоб зміцнити політичне й економічне становище в республіці. Одним із таких заходів було введення до складу Раднаркому окремих представників партії боротьбистів, які заявили про визнання радянської влади. Так, постановою ВУЦВК від 12 травня 1919 року до складу Раднаркому введено М.Литвиненка на посаду наркома фінансів. При ньому й були зроблені пробні примірники українських советських 50 карбованців.

З лицьового боку знака — серп і молот у променях сходу сонця та гасло «Пролетарии всех стран, соединяйтесь!» (російською та українською мовами). По боках герба УСРР, прийнятого Конституцією 14 листопада 1919 року, дві гілочки — лаврова і дубова. Під гербом — велика цифра «50» і номінали знаку російською і українською мовами «пятьдесят карбованцев». Внизу знаку — текст українською мовою: «Грошовий знак УСРР». На зворотному боці — постать робітника, що спирається на шестерню, з молотом на плечі на тлі заводу. На передньому плані — якір з ланцюгом.

Так невідомий художник зобразив зв'язок республіки з морським господарством. У віньєтці — лозунг «Пролетарии всех стран, соединяйтесь!». Праворуч угорі знака — «Ходит наравне с кредитними билетами», у центрі —

«50 карбованцев», нижче — «Подделка карается по закону». На постаменті вази — дата «1919».[69,С.104 рис.44,1)] (Додаток № 26)

Українські пробні 50 карбованців могли бути підготовлені в період з 12 травня 1919 року, коли М. Литвиненка було призначено наркомом фінансів України, по 22 травня 1919 року, коли була надіслана телеграма-директива В. Леніна Українському Раднаркому.

Така коротка історія грошового знака 1919 року в 50 карбованців Радянської України, не випущеного в обіг. Він залишився в кількох пробних примірниках, які зберігаються у банкістів України, їх немає в державних архівах України.

Нарівні з радянськими рублями в обігу залишалися і знаки УНР у 10 та 50 карбованців.

Висновок:

Банкноти являли у своїй більшості зразок гарного, зі смаком, фахово досконалого оформлення, адже були виконані з використанням мистецьких мотивів української народної творчості й національних традицій. Проте слід зазначити, що як на міжнародній біржі, так і на внутрішньому ринку курс української валюти мав неодмінно впасти. Це, звичайно, не через те, що вона була українська.

Становище самої держави було невизначеним до кінця, непевним. Залишається тільки дивуватись, що українські гроші тримались на досить солідному рівні. За короткий період «незалежності» Україна робила відчайдушні спроби провадити свою самостійну фінансову політику, що реально ставило б її в ряд економічно спроможних європейських держав.

Лише втрата державності призвела до остаточного зникнення української валюти з історичної арени. Радянський уряд спеціальним декретом оголосив українські гроші незаконним засобом платежів на всій території УССР.

Але ще довго більшовикам довелося воювати з українською гривнею, караючи тих, хто продовжував нею користуватися. У деяких регіонах, особливо на західних землях, гривні ходили аж до 1921 р.

Розвиток радянської грошової системи 1922– 1938 р

Становлення грошової системи Радянського Союзу з повною очевидністю показало необхідність збереження грошей за доби соціалізму. Ще в 1918 р. Голова РНК В. І. Ленін справедливо зауважував, що «всілякі наші радикальні реформи будуть приречені на невдачу, якщо ми не матимемо успіху в фінансовій політиці» [17,с.351] Також, варто звернути увагу на те, що пізніше Й. В. Сталін зазначав, що «гроші залишаться у нас ще довго, аж до завершення першої стадії комунізму, – соціалістичної стадії розвитку» [43,с.3].

Але протягом 1917-1920 рр. радянський уряд все ж проводив політику з ліквідації грошового обігу в країні (в рамках політики «воєнного комунізму») Декретом від 14 (27) грудня 1917 р. всі банки та банкірські контори було націоналізовано [53,с.7]. У січні 1918 р. на базі злиття Державного і приватних банків було створено Народний банк РСФРР. Випуск банківських кредитних білетів не припинявся. Ситуація змінилася з початком проведення в середині 1921 р. нової економічної політики. Для поновлення товарно грошових відносин необхідно було відновити кредитну систему в країні. 15 жовтня 1921 р. був створений Державний банк РСФРР із капіталом у розмірі 2 трлн крб. Свою діяльність банк почав 16 листопада 1921 р. Основними цілями діяльності Держбанку були: відновлення грошового обігу й контроль за його здійсненням; сприяння розвитку промисловості, сільського господарства й товарообігу. Декретом РНК РСФРР від 11 жовтня 1922 р. Держбанку було надане право емісії банківських білетів, а пізніше й розмінної монети.

Перші роки радянської влади та економічна політика «воєнного комунізму» призвели до цілковитого розбалансування товарно-грошового обігу та

гіперінфляції. На 1921-1922 рр. реальна вартість 100 тис. «радзнаків» (перші радянські гроші) дорівнювала вартості однієї дореволюційної копійки.

Радянські урядовці розуміли, що економічну кризу треба подолати і створити міцну загальнодержавну грошово-кредитну систему і ввести в обіг тверду валюту. Ці та інші задачі були покладені на Народний комісаріат фінансів РСФРР, який на той час очолював Григорій Якович Сокольников (справжнє ім'я – Гірш Янкелевич Брілліант). В основу реформи було покладено ідею співробітника Інституту економічних досліджень Наркомату фінансів РСФРР В. Тарновського про обіг кількох грошових одиниць. Одна забезпечувалась урядом золотом, інша – це «простий» інфляційний паперовий карбованець «рад знак». Тобто в країні, протягом деякого часу мало існувати кілька грошових систем.

Завдяки наполегливості реформа почала набирати обертів. По-перше, треба було подолати гіперінфляцію. Для цього, за вказівкою РНК РСФРР була проведена деномінація (обмін знецінених грошових знаків на нові) за курсом 50 тис. радзнаків 1919- 1923 рр. за один новий карбованець 1923 р. [19,с.64] (гроші нерадянських урядів не визнавались за ті, що підлягають обміну).

Знецінені паперові гроші вилучались у населення місцевими фінансовими установами та Держкомунгоспами, і підлягали ліквідації на місці шляхом спалення у присутності комісії з різних органів місцевої влади.

Аналогічні дії проводились і щодо вилучених з обігу грошових знаків, котрі зберігались у сховищах місцевих відділів Державного банку. Цього ж року Держбанк РСФРР було перетворено в Державний банк СРСР.

Протягом 1922-1924 рр. в країні офіційно ходило дві валютні одиниці – радзнак і карбованець. 14 лютого 1924 р. цей процес було змінено Декретом ЦВК та РНК, за яким до 10 квітня радзнак припиняв перебування в обігу і платоспроможною валютою залишався лише радянський карбованець, який, до того ж, забезпечувався золотом, а випущені паперові копійки мали рівні права з

металевими монетами. На кожній купюрі з цього часу (і до 1991 р.) був напис номіналу і назви валюти мовами республік СРСР.

Слід зазначити, що випущені в обіг нові паперові грошові знаки та монети, як і їх попередники, носили ідеологічне навантаження щодо економічної та політичної програми радянської влади. На них можна побачити зображення робітника і селянина на фоні фабрик і заводів, що символізувало союз робітничого класу і селянства. Також зображались трактор, плуг (5 крб), коваль (50 коп зразка 1924 р.), сіяч (монета «Один червінець» зразка 1923 р.) [36,с.30] (Додаток № 27)

Станом на 1 вересня 1924 р. в обігу перебувало грошей на суму 648234,1 тис. червінців, радянських карбованців, у тому числі банкнот – 312115,8 тис. крб, казначейських білетів – 181043,9 тис. крб, срібної монети – 42321,9 тис. крб, мідної монети – 29,2 тис. крб, розмінних бон – 22723,3 тис. крб Однак через хибну емісійну політику Державного банку вже з літніх місяців 1924 р. відбулося падіння купівельної спроможності червінця. В грошовому господарстві почали спостерігатися негативні тенденції: з одного боку, зростав грошовий обіг, а з другого – знижувались ціни на промислові товари. Це призвело до появи в країні товарного голоду на промислові товари.

У середині 1920-х рр. відчутною стала необхідність проведення в країні реконструкції промисловості – індустріалізації. Повним виходом з ситуації, що склалася, могло бути вільноринкове зростання цін на промислові товари, яке привело б до вилучення надлишку грошей від населення.

Однак у той час керівництво Радянського Союзу не хотіло вдаватися до такого непопулярного кроку.[57.с.19]

Здійснення щораз нових емісій банкнот та казначейських білетів приводило до появи на ринку нових зразків паперових грошей. Так, у 1925 р. було випущено казначейські білети нового випуску.

Зі згортанням НЕПу поступово реформувалася і радянська грошова система. В умовах тотального державного планування та розподілу, рубль дедалі більше ставав символічним засобом платежу.

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. всезростаюча інфляція призвела до краху грошової системи, що базувалася на повновартісному, забезпеченому золотовалютними запасами червінця. Н. Брюханову, який очолював Народний комісаріат фінансів у 1926-1930 рр., зі значними труднощами вдавалося підтримувати стабільність радянської валюти. У січні 1931 р. вартість одного карбованця в провінції становила лише 8 дореволюційних копійок.

За період з 1 січня 1931 р. до 1 січня 1934 р. кількість грошей на руках у населення зросла у 2,6 рази. Загалом обсяг грошової маси у 1929-1937 рр. збільшився у вісім разів.

Короткий період ринкових відносин, хоча й обмежених, доказав неможливість їх існування в умовах державної власності на основні засоби виробництва та командно-адміністративного диктату і волюнтаризму в економіці. [57.с.100]

У 1932 р. в обіг було запроваджено купюри номінальною вартістю три червінці, а в червні 1934 р. здійснено новий випуск казначейських білетів вартістю 1, 3 та 5 крб. З невідомих причин на них (як і на зразках 1937, 1938 та 1947 рр.) був відсутній водяний знак.

Це зробили для спрощення та здешевлення їх виготовлення. В 1937 р. вони були випущені вдруге без зміни року на купюрах. Проте, на відміну від купюр 1934 р. на цих не було підпису Народного комісара фінансів та касира Держбанку СРСР. На думку автора статті це було зроблено тому, щоб у випадку оголошення Народного комісара фінансів або касира «ворогом народу» не робити зайву роботу з вилучення або виправлення паперових грошей. Така система виготовлення паперових грошей без підписів керівників фінансової галузі країни збереглася до розпаду СРСР.

Нова серія банківських білетів – червінців надійшла в обіг на початку 1938 р.: чотири купюри в однотипному оформленні – 1, 3, 5, 10 червінців. З нагоди 20-річчя Жовтневої революції у правій частині всіх купюр даного типу розмістили портрет В. І. Леніна.

Дані червінці, як і купюри 1, 3, 5 крб фактично вже не забезпечувалися золотом, про що свідчило те, що в написі на них не було зазначено місткість золота в даній купюрі. Це були останні червінці Радянського Союзу. [19,с.207-208].

Нові казначейські білети були випущені у 1938 р. Вони, по суті, завершили еволюцію радянської грошової системи довоєнного періоду. На них вже не стояло жодного підпису керівної особи з Держбанку або Наркомфіну. Сюжети малюнків відображали передвоєнні роки розвитку радянського суспільства. На квитку карбованцевого достоїнства був зображений шахтар, що стискав у руках відбійний молоток. Його вигляд передає напруженість творчої праці людей цієї важливої Науковій праці. Історія 93 професії для зміцнення економічного потенціалу країни Рад. До того ж, у зв'язку з розвитком стаханівського руху, це не було випадковим вибором.

Сюжет малюнка на білеті державної скарбниці СРСР номінальною вартістю 3 крб відбив тривожну міжнародну ситуацію 1930-х рр. В обстановці погрози початку нової світової війни СРСР прагнув до зміцнення обороноздатності та міці Збройних Сил. На білеті державної скарбниці в 3 крб. зображені два червоноармійці в похідному спорядженні.

За всі попередні роки випусків радянських загальнодержавних грошових знаків зображення воїнів містилося тільки на грошових знаках СРСР зразка 1923 р. номіналом 25 тис. крб. (Додаток № 28)

Тоді цей малюнок був даниною поваги до Червоної Армії як переможця в громадянській війні. Зображення воїна на трьох карбованцях зразка 1938 р. вперше містило такий елемент композиції, як бойова зброя в його руках.[8,с45]

На квитку номіналом у п'ять карбованцях зображений льотчик на тлі літака. Подібний сюжет відображав великі досягнення вітчизняної авіації й літакобудування, подвиги радянських льотчиків – В. П. Чкалова, С. О. Леваневського, В. С. Гризодубової та ін. [16,с.139]. (Додаток № 29)

Всі грошові знаки 1934-1938 рр. перебували в обігу на рівних правах незалежно від року емісії до реформи 1947 р.

Висновок:

Отже, завдяки вчасному переходу до нової економічної політики, країні за короткий час вдалося подолати труднощі, пов'язані з розрухою народного господарства, і, перебуваючи в міжнародній ізоляції, закласти основи ринкової економіки. Свідченням цього є впорядкування грошового господарства.

Протягом декількох років було пройдено шлях від майже повного скасування грошей, через одну з найбільших в Європі інфляцій, до повновартісної стабільної грошової одиниці – червінця. Однак швидко здобутки грошової реформи 1924 р. були зведені нанівець запровадженням планово-адміністративного господарювання та небажанням радянської влади дозволити населенню тримати заощадження у твердій забезпеченій золотом валюті та срібних і золотих монетах.

Бони часів війни та окупації 1941 – 1945 р.

1939 р. приніс значні зміни у життя українського народу. Дедалі неприкритішою ставала експансіоністська політика нацистської Німеччини, спрямована на розпалювання світової війни. В її епіцентрі опинилися й українські землі. Першими відчували подих війни землі Закарпаття. Після укладення Мюнхенського договору, з огляду на складне міжнародне становище Чехословаччини та всезростаючу боротьбу українського населення за політичні права, празький уряд змушений був надати Карпатській Україні статус автономної республіки зі столицею у місті Хуст 15 березня 1939 р.

Сейм проголосив повну державну самостійність Карпатської України, прийняв її Конституцію, яка визначила українську мову державною, встановила державний герб, гімн та прапор. Були випущені поштові марки, розпочалася підготовка до запровадження власних грошових знаків. На перешкоді розбудови Карпатської України стала Угорщина, яка розпочала проти неї збройну агресію.

Незважаючи на героїчний опір частин Карпатської Січі, до 18 березня 1939 р. більша частини Закарпаття була окупована угорськими військами і залишалась під владою хортистської Угорщини аж до жовтня 1944 р.

Серед численних заходів окупаційної адміністрації, спрямованих на ліквідацію окремішнього статусу цих етнічних українських земель, було й запровадження в обіг угорської національної грошової одиниці — пенге — та заміна ним чехословацької корони. Пенге, що поділялося на 100 філерів, функціонувало в Угорщині з 1925 р. На Будапештському монетному дворі карбували розмінну монету номіналом 1 та 2 філери — з бронзи, 10, 20 та 50 філерів — з мідно-нікелевого сплаву, а 1, 2 та 5 пенге — зі срібла (640-ва проба). В обігу перебували також банкноти Угорського Національного Банку вартістю 5, 10, 20, 50, 100 та 1000 пенге.

У роки війни грошова система Угорщини зазнала значних потрясінь. З решти територій у жовтні 1939 р. було створено Генерал-губернаторство з центром у Кракові, що складалося з варшавського, радомського, люблінського та краківського округів, а також частини етнічних українських земель — Лемківщини, Надсяння, Холмщини та Підляшшя. Генерал-губернатором призначено одного з керівників нацистської партії Ганса Франка.

Хоча керівні посади у Генерал-губернаторстві обіймали німецькі чиновники, воно було наділене певними автономними правами, зокрема, тут було запроваджено власну валюту — так званий краківський злотий. Вже 11 вересня 1939 р. головнокомандувач німецькими сухопутними військами генерал фон Браухич видав наказ про введення в обіг на окупованій території

німецької марки як законного засобу обігу. Її курс щодо польського злота встановлено на рівні 1 німецька марка = 2 польським злотим. Окупаційну валюту німецькі власті запроваджували в кілька етапів. [22.с.17]

Захоплені гітлерівською Німеччиною у 1939 р. польські землі було включено до різних територіально-адміністративних одиниць. Найбільш економічно розвинуті західні та північні землі ввійшли до цього складу.

Першими на ринку з'явилися асигнації Кредитних Кас Німецького Райху, які функціонували від 2 жовтня 1939 р. до 8 квітня 1940 р. Кредитні каси, які були філіями німецького імперського банку, випустили цих асигнацій на суму близько 45 млн марок. [29.с.12]

15 грудня 1939 р. генерал-губернатор Ганс Франк видав розпорядження про створення нової емісійної інституції — Емісійного банку в Польщі з керівництвом у Кракові. Населення повинно було в обов'язковому порядку до кінця січня 1940 р. здати до банківського депозиту довоєнні банкноти номіналом 100 та 500 злотих. Замість них в обіг запроваджувалися банкноти вартістю 100 злотих емісії 1932 та 1934 рр. з наддруком "General gouvernement fur die besetzten polnischen Gebiete 11.[74] Однак уже 7 травня 1940 р. всі польські банкноти міжвоєнного періоду перестали бути законним засобом обігу і обмінювалися на нові банкноти, випущені Емісійним банком. (Додаток № 30)

Ним було здійснено дві емісії окупаційних грошових знаків з позначенням вартості у злотих: першу — 1 березня 1940 р. — 1, 2, 5, 10, 20, 60, 100 та 500 злотих; другу — 1, 2, 5, 50 та 100 злотих. Автором їх проектів був Леонард Совінський, [75] який значною мірою використав елементи довоєнних польських банкнот.

Ці грошові знаки перебували в обігу на західноукраїнських землях до січня 1945 р. Впродовж всього часу їх курс залишався незмінним — 1 злотий 991/2 німецької рейхсмарки. [46.с.22]

Грошові знаки першої емісії було видруковано у Берліні, другої — у Варшаві. На їх аверсі вміщено підписи президента Емісійного банку в Польщі Фелікса Млинарського та його заступника Фелікса Єнджейовського, через що в народі ці купюри називали “млинарками”.

У 1945 р. планувалось випустити 1000-злотові купюри, але через стрімкий наступ радянських військ справа закінчилась на стадії проекту.

Частина окупованих німецькими військами влітку 1941 р. українських земель ввійшла до складу створеного окупантами Райхскомісаріату “Україна”, що складався з семи генеральних округів: Волинь, Житомир, Київ, Миколаїв, Таврія, Дніпропетровськ, Чернігів.

Адміністративним центром цього адміністративно-територіального утворення стало м. Рівне, райхскомісаром було призначено Еріха Коха. Спочатку на окупованій території запроваджувалися так звані окупаційні марки — білети імперських кредитних кас номіналом 50 райхспфенігів [7.1], 1, 2, 5, 20 та 50 рейхсмарок.[77.2](Додаток № 31) Одночасно з ними використовувалися радянські рублі та червінці, які продовжували залишатися законними платіжними засобами, але для них було встановлено явно занижений курс: 10 рублів = 1 окупаційній марці, тоді як до війни курс утримувався на рівні 2 радянські рублі = 1 німецькій марці. Окупаційними марками виплачувалась заробітна плата військовослужбовцям. Поширювались вони також через відділення колишнього Державного банку СРСР, перетворені у господарські банки, які займалися скуповуванням радянської валюти.[13.с.66]

Перша спроба запровадити окупаційні грошові знаки на Україні була здійснена вже у 1941 р. Саме тоді виготовлені пробні купюри Емісійного банку, який передбачалось відкрити у Києві. Номінал цих грошових знаків позначався у звичних для населення рублях та червінцях. Зараз відомі лише

пробні зразки вартістю 1, 3, 5 рублів, 1, 3, 5 та 10 червінців. (Додаток № 32, с. 67)

Більшість написів на купюрах виконана російською мовою, лише позначення номіналу, вміщене на звороті, дане десятьма мовами народів СРСР. Припускають, що ці пробні зразки грошових знаків для окупованих українських земель надруковано у Берліні, однак через допущені у їх оформленні помилки масова емісія здійснена не була.[13.с.67]

Однією з характерних рис окупаційного режиму в Україні в 1941– 1944 рр. є активна участь у ньому фінансово-банківських інституцій Райху, серед яких Центральний емісійний банк “Україна” посідає чи не найголовніше місце. [2]

Емісійний банк з 1 червня 1942 р. розпочав випуск власних грошових знаків – карбованців 6-ти номіналів (5, 10, 20, 50, 100, 500) з позначеною датою випуску 10 березня 1942 р. Після 14 листопада 1942 р. для полегшення грошових операцій в обіг ввели ще й одно- та 200-карбованцеві банкноти.[78.1] (Додаток № 33)

Більшість дослідників схиляються до думки про те, що майже весь наклад білетів вартістю 2 карбованці гітлерівці знищили, а ті, що уцілили (близько 200 примірників), стали раритетами. [79]

На відміну від банкнотів Київського емісійного банку з їх однотипними орнаментальними зображеннями та відсутністю образних сюжетів, доволі примітною ознакою для карбованців Центрального емісійного банку є їх “народний” у дусі націонал-соціалізму зовнішній вигляд – стилізовані зображення усміхненого хлопчика в хутряній шапці, дівчинки з квітами, селянки з колосками, гірника, шкіпера, селянки на тлі снопів і хіміка. Як зазначено в оприлюдненому 1943 р. “Переліку й опису обігових банкнотів і монет” рейхскомісаріату “Україна”, вказані грошові знаки з “традиційними українськими символами”, за задумом їх дизайнерів, мали символізувати “вільну і щасливу працю” на благо Німеччини . [48.с.77]

Однак створені ними образи та картини, а також специфічний добір кольорів виявилися далекими від українських етнографічних мотивів. Купон Рівненської міської управи 5 карбованців 1943 р. До 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі. [80]

При цьому кидаються у вічі відчутні кольорові коливання друку, особливо в коричневих тонах, що є, очевидно, результатом застосування барвників різного ґатунку.

На лицевих боках білетів німецькою мовою вказані номінали (“Ein”, “Fünf”, “Zehn”, “Zwanzig”, “Fünfzig”, “Hundert”, “Zweihundert”, “Funfhundert”) “Karbowanez”, дата і місце емісії (“Rowno, den 10. marz 1942”), емітент – Центральний емісійний банк “Україна” (“Zentralnotenbank Ukraine”), підписи посадових осіб (директора банку доктора Айнзіделя і його заступника, доктора Шефлера), серія та номер, а також зображений імперський орел зі свастикою. На зворотах, які оформлені однаково для всіх банкнот, указані їх номінали українською і німецькою мовою та надруковано двомовне попередження: “Фальшування грошових знаків карається тяжкою тюрмою” – “Geldfalschung wird mit zuchtaus bestraft”. [31.c.109]

Для того, щоб емісія мала завершений вигляд, окупантам потрібно було також розробити і впровадити в обіг розмінні фракції карбованця, оскільки радянські розмінні монети з кольорових металів, які тимчасово перебували в обігу, вилучалися. Однак, окрім дизайнерських розробок, справа далі не пішла. Цьому, очевидно, перешкодило стрімке падіння курсу окупаційного карбованця, яке наступило одразу після розгрому німців під Сталінградом і продовжувалося аж до цілковитого визволення українських земель.

Про обмін грошей населенню стало відомо з преси та офіційних оголошень ще до створення Центрального емісійного банку. Гітлерівці закликали населення класти надлишок грошей на депозит і видавали банківські квитанції. Процедура зовні правового і соціально справедливого валютного обміну в Україні

відбувалася на користь Райху за валютно-політичним курсом, установленим Міністерством фінансів.

Після випуску в обіг указаних білетів населенню наказали з 6 до 25 липня 1942 р. обміняти грошові знаки в купюрах від 5 рублів до 1 червонця на карбованці за співвідношенням: 1 рубль дорівнює 1 окупаційному карбованцю. Інші червонцеві номінали мали здаватися в банк на персональні рахунки. Для цього німецькою адміністрацією був розроблений спеціальний бланк “Empfangsbestätigung” (“Посвідка відбору”). [51.с.33]

Одержана від здавача сума в радянській червонцевій валюті вписувалась на його безвідсотковий рахунок в окупаційних карбованцях. Втрата такої посвідки позбавляла її власника “усіх прав, що за неї можна б мати”.

Для того, щоб утримувати курс воєнної валюти на належному рівні, окупаційна адміністрація райхскомісаріату “Україна” ще у вересні 1941 р. установила тверді ціни на товари та послуги на основі цінників “Розпорядження про унормування головніших деталічних цін на харчові продукти і товари першої та дальшої потреби, ціни для ресторанів та харчівень, ставок за виконані праці з 25.09. 1941 р.”, а також “Розпорядження про унормування умов праці і платні з 25.09.1941 р.”. [61.с.27]

Значне знецінення рівненських карбованців, як і всієї окупаційної валюти, розпочалося після поразки німецьких військ під Сталінградом. Перестав працювати такий антиінфляційний механізм, як селянська психологія. Зайві гроші, які до цього часу, потрапляючи в село, осідали там про запас на “чорний день”, раптом масово з’явилися на ринку. Вже у лютому 1943 р. продавці у Києві майже відкрито вимагали радянських рублів. Радянська валюта стала домінувати і в господарських банках, найбільше у тих, які перебували у прифронтовій зоні. Ситуація з рівненськими карбованцями, стала критичною.

Гостра нестача товарної маси, штучне завищення курсу райхсмарки до радянського рубля, нестійкість “твердих цін” на товари та послуги дала поштовх

до розвитку “чорного ринку”. Так, за даними керівництва ВО “Волинь-Південь” від 30 листопада 1943 р., вояки Вермахту вели на “ блошиних ринках ” спекулятивну торгівлю з українським населенням.

Однак на міських ринках селяни у рідкісних випадках могли задовольнити свої споживчі потреби прямою покупкою, переважна більшість із них була схильна до натурального обміну. Збільшення кількості грошової маси в обігу, недовіра населення до окупаційної і радянської валюти, інфляція, гострий дефіцит споживчих товарів – чинники, які породили тенденцію витіснення грошових знаків товарами-еквівалентами. [73]

Щоб захистити себе від інфляції, Рівненська міська управа емітувала у 1943 р. спеціальні купони номіналами 2, 3 і 5 карбованців для придбання продуктів харчування у власних магазинах та складах за пільговими цінами.

Обвальне знецінення карбованців розпочалося з часу наступу Червоної армії весною 1944 р. Приблизно тоді відбулася масова відмова від окупаційної валюти, курс якої на “чорному” ринку почав стрімко падати. [32.с.87]

В евакуації Центральний емісійний банк “Україна”, банк “Остланд”, Центральний економічний банк “Україна” й інші банківські інституції. Під час евакуації банку його службовці вивезли всю наявну готівку в окупаційних карбованцях, яку мали передати на одну з фабрик держзнака для утилізації. Однак у зв’язку з перебігом війни ці наміри так і не реалізували. Очевидці згадували, що велика кількість вказаних грошових знаків після бомбардування Берліна весною 1945 р. лежала прямо на вулицях і там підбиралась населенням для господарських потреб.

Висновок:

Загалом грошове господарство Радянського Союзу витримало воєнні випробування. Значною мірою це стало можливим за рахунок неймовірних зусиль населення, яке винесло на собі весь тягар війни. Позитивні фінансові показники держави в її останній період були досягнуті в тому числі і за рахунок

мобілізації грошових засобів населення. Важкі наслідки війни вимагали впорядкування грошового господарства СРСР шляхом проведення грошової реформи, підготовка якої розпочалася ще до завершення військових дій.

Бони Рядянської України 1945-1991 р.

Вітчизняна війна 1941-1945 років була важким випробуванням для народного господарства і фінансової системи країни. Сума витрат і втрат у роки Вітчизняної війни для однієї держави була безпрецедентною. Через тимчасову окупацію частини території країни знизилися надходження в бюджет країни.

У той же час великі військові витрати, корінна перебудова економіки і посилення військово-промислового потенціалу СРСР вимагали здійснення більших витрат. Грошова маса в ці роки виросла в 4 рази. Ціною неймовірно величезних матеріальних зусиль та масового трудового героїзму радянських людей, вдалося зміцнити військово-промисловий потенціал країни, поліпшити фінансове становище держави [25,с.140]. У період Вітчизняної війни 1941-1945 років на окупованих територіях України використалися радянські грошові знаки і німецькі рейхсмарки. Посібники фашистів, що перебували в них на службі, одержували зарплатню радянськими червонцями 1937 року. Курс рейхсмарки до червонця був німцями примусово завищений. У березні 1942 року на Україні окупаційною владою були випущені власні гроші. Оскільки на Україні рубль називався «карбованцем», то «нові окупаційні гроші» також мали назву «карбованці». Була проведена окупаційна «грошова реформа», тобто було оголошено, що радянські гроші тепер недійсні, а дійсні тільки рейхсмарки та «нові окупаційні гроші». «Окупаційні гроші» друкували в місті Рівне на низькоякісному папері із зображенням на лицьовому боці купюри портретів «простих людей», представників «щасливого населення України».

Зростання виробництва промислової і сільськогосподарської продукції, збалансованість державного бюджету країни після закінчення Вітчизняної війни 1941-1945 років були найважливішими передумовами стабілізації грошового

обігу в період проведення грошової реформи 1947 року. Необхідність проведення грошової реформи визначалася тим, що під час війни 1941-1945 років в обіг випускалася велика кількість грошей. На тимчасово окупованій території гітлерівці випускали фальшиві гроші, що теж збільшило їхній надлишок в обігу. Реформа по'язувалася зі скасуванням карткової системи на продуктиві та промислові товари. 14 грудня 1947 року була видана постанова «Про проведення грошової реформи і скасуванню карток на продовольство та промислові товари» [36,С.12].

Грошова реформа полягала в обміні грошових знаків, що перебували в обігу, на нові гроші в співвідношенні 10:1 і диференційовану переоцінку грошових збережень. Як і планувалося, одночасно з обміном грошей була скасована і карткова система розподілу товарів.

Були встановлені єдині державні роздрібні ціни, а продовольчі і промислові товари надійшли у відкритий продаж. З 16 грудня 1947 року були випущені в обіг білети Державного банку СРСР номіналами 10, 25, 50 та 100 рублів зразка 1947 року. На всіх білетах було розміщено зображення Державного гербу СРСР, який було затверджено 26 червня 1946 року Президією Верховної Ради СРСР. (Додаток № 34, с. 68)

На зворотному боці було нанесено позначення достоїнства білета на шістнадцяти мовах союзних республік: російською, українською, білоруською, азербайджанською, грузинською, вірменською, туркменською, узбецькою, таджицькою, казахською, киргизькою, карельською, молдовською, литовською, латвійською і естонською. На банківських білетах з лицевого боку було розміщено портрет В.І.Леніна.

Ще в 1958 році почалося обговорення загального оздоровлення грошової системи СРСР через випуск грошей нового зразка. Планувалося здійснити укрупнення грошової одиниці країни без зміни її найменування. У лютому 1958 року Рада міністрів СРСР прийняла постанову про карбування монет нового

зразка. В травні 1960 року була прийнята постанова Ради міністрів СРСР «Про зміну масштабу цін і заміні нині, що знаходяться в обігу грошей, новими грішми». У жовтні 1960-го року почався перерахунок внесків в ощадкасах. Здійснювалося все це навіть без самих вкладників, формула перерахунку була проста — 10 старих рублів мінялися на один рубль нового зразка. Уже з 1-го січня 1961 року почали випускатися банкноти нового зразка достоїнством 1, 3, 5, 10, 25, 50 і 100 рублів [36,с.15]. (Додаток № 35)

На всіх банкнотах було розміщено зображення Державного герба СРСР зразка 1956 року [36,с.14]. На зворотному боці було позначено достоїнство банкноти на п'ятнадцятьох мовах союзних республік у послідовності, відповідно до Конституції Союзу РСР. Всі банкноти зразка 1961 року друкувалися на папері з водяними знаками, а розміри деяких купюр грошових знаків 1961 року були уніфіковані. Подібну однаковість у розмірах грошових купюр було встановлено вперше. Нові радянські гроші мали золоте забезпечення. Курс рубля з 1961 року визначався в 90 копійок за 1 долар США. Ці гроші проіснували в нашій країні протягом 30 років — з 1961 по 1991 роки.

Висновок:

Наприкінці 1991 р. після політичного розпаду Радянського Союзу зазнала краху і його фінансово-грошова система. Нові суверенні держави, якими стали колишні союзні республіки, відмовилися від рубля і запровадили власні національні грошові одиниці. Через зволікання з запровадженням власних карбованців і надмірне сподівання на оздоровлення російського рубля зазнала значних збитків Україна. Це було пов'язано з передачею Росії рублевих готівкових засобів, зосередженням на московських банківських рахунках заощаджень українських громадян в Ощадному банку, Зовнішекономбанку тощо.

Додаток №2 Соціологічне дослідження (анкета і загальний аналіз потенційної музейної аудиторії)

Анкетування на виявлення фокус групи . Анкетування є одним з найбільш ефективних методів отримання інформації про смаки та вподобання аудиторії. Продовжуючи вивчення музейної аудиторії, її переваг і очікувань, для формування портрету цільової аудиторії було проведене соціологічне опитування. Під час розробки програми, введення експозиції «Багатолика бона»(еволюція банкнот на території України в ХХ столітті) у систему музейної комунікації, було проведено анкетування. Опитуванням було охоплено 30 респондентів, різних за віком, статтю та родом діяльності. Складання опитувального листа почалося з визначення основних блоків питань: базова інформація респондента (стать, вік, рід занять). Наступний блок питання ставив на меті з'ясувати як часто люди відвідують музей, музеї якого профілю більш популярні та які фактори відіграють роль при виборі музею. Проведене соціологічне опитування виявило, що найчастіше люди відвідують музей після почутого схвального відгуку від друзів чи знайомих. На другому місці, знаходиться рекламна кампанія музею чи події – достатньо вагомий аргумент для того, щоб відвідати експозицію. І, найменша кількість опитаних, взагалі не цікавиться культурою та не відвідує події подібного характеру. За результатами відповідей, з респондентів які зацікавилися експозицією «Багатолика бона» (еволюція банкнот на території України в ХХ столітті) було сформовано фокус групу для подальшої співпраці. Наступна зустріч була присвячена презентації проекту виставки «Багатолика бона» (еволюція банкнот на території України в ХХ столітті). Після проведення презентації виставки було проведено контрольне опитування, що допомогло звузити групу опитувачів, виявити найцікавіші частини виставки, що допоможе покращити її та виявити прогалини в роботі модератора. Третім етапом роботи є презентація ряду екскурсій на платформі виставки «Багатолика бона» (еволюція банкнот на території України в ХХ

столітті). Отже, в результаті опитування було визначено, що респонденти віддали більший відсоток своїх голосів за екскурсію: за типом – оглядову – 63%, за місцем проведення – музейна – 46 %, за цільовим призначенням – загальноосвітню – 88%, за жанром – екскурсію – навчальну – 51%.

Анкетування. Опитування проводилося до перегляду представленої експозиції. В ході анкетування було отримано такі результати:

1. Вкажіть вашу стать?

-чоловіча стать- 35%

-жіноча стать - 65%

2. Вкажіть ваш вік ?

- до 15 – 36%;

- 16-21 – 34%

- 21-35 – 26%

- 36-45 – 4%

3. Чим Ви займаєтесь?

-вчусь в школі - 40%

- вчуся в університеті - 20%

- працюю - 30%;

- пенсіонер - 10%

4. Чи приваблює Вас музей як місце для проведення свого дозвілля?

- так- 29%

-ні- 17%

- інколи- 54%

5. Як часто ви відвідуєте музей?

-раз в місяць- 17%

-раз в декілька місяців - 30%

-декілька разів на рік- 38%

-не відвідую- 15%

6. Яка мотивація для відвідування музею ?

- особисте бажання- 64%

- за рекомендацією друзів та знайомих – 30%

- якщо є безкоштовний квиток- 6%

7. Музеям якого профілю ви відаєте перевагу?

- художнім- 19%

- історичним- 34%

- природним- 24%

- літературним- 12%

- інший- 30%

8. Яким музей вас більше приваблює?

- традиційний- 19%

- сучасний- 58%

- суміжний- 23%

9. Чи цікавились ви дослідженнями історії паперових банкнот на території України та взагалі?

- так- 67%

- ні – 33%

10. Чи хотіли би дізнатися про дослідження боністики ?

– так- 57%

- ні – 26% -

можливо – 22%

11. Чи знаєте ви хто такі «Георгій Нарбут, Василь Кричевський»?

- відвідую всі нові виставки і експозиції міста -35%

- цікавлюсь історією - 35%

- цікава та креативна реклама заходу- 20%

- схвальні відгуки друзів та товаришів- 72%

- взагалі не відвідую подібні події- 6%

Додаток №3 *Топографія експозиції (виставки) план*

Розділ 1. ОСОБЛИВОСТІ БОНІВ УКРАЇНИ

1.1. Історія виникнення бонів

1.2. Бони на теренах України до 1917 ст

1.3. Українські бони часів революції 1917-1922

Розділ 2. РАДЯНСЬКІ БОНИ НА УКРАЇНІ

2.1. Розвиток радянської грошової системи 1922– 1938 р

2.2. Бони часів війни та окупації 1941 – 1945 р

2.3. Бони Радянської України 1945 – 1991 р

Додаток № 4 *Афіша екскурсії*

17 червня 2022 р.
Харківський історичний музей імені М.Ф. Сумцова
Запрошує на виставку
«Багатолика Бона»
(еволюція банкнот на території України в ХХ столітті)

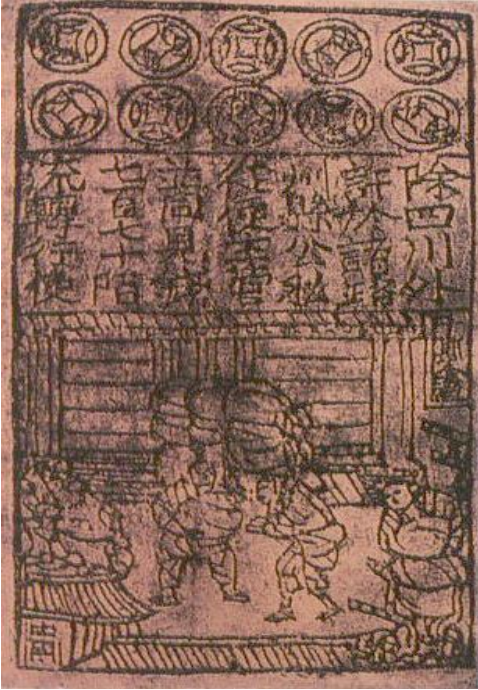

Захоплююча інтерактивна історія паперових грошей та шлях їх виникнення на території України

☎ 057 731 2094
 📷 @museum.kh.ua
 🌐 <http://museum.kh.ua/>

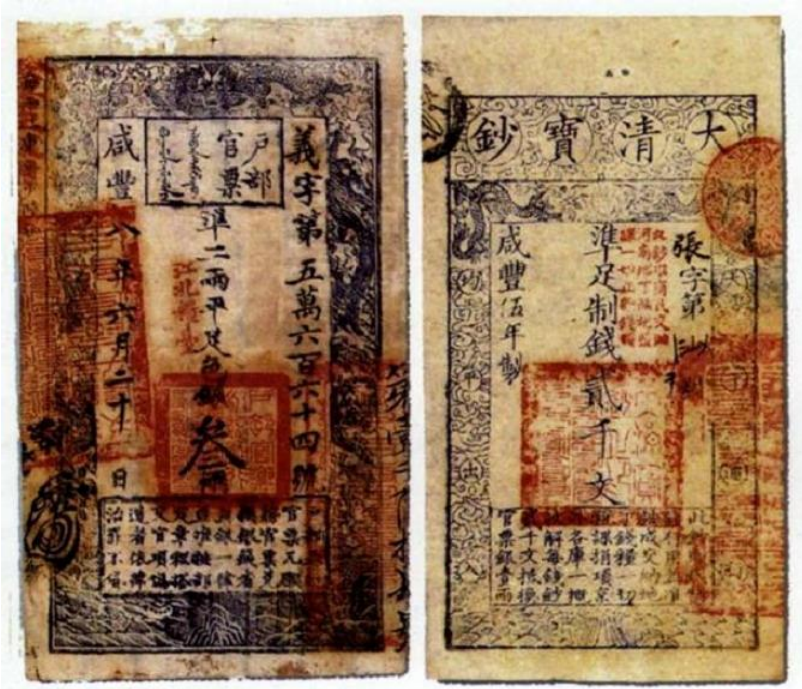
Університетська вулиця, 5 м. Харків

Додаток № 1 Китай. Писання за допомогою зняття відбитків з кам'яного кліше на папір.

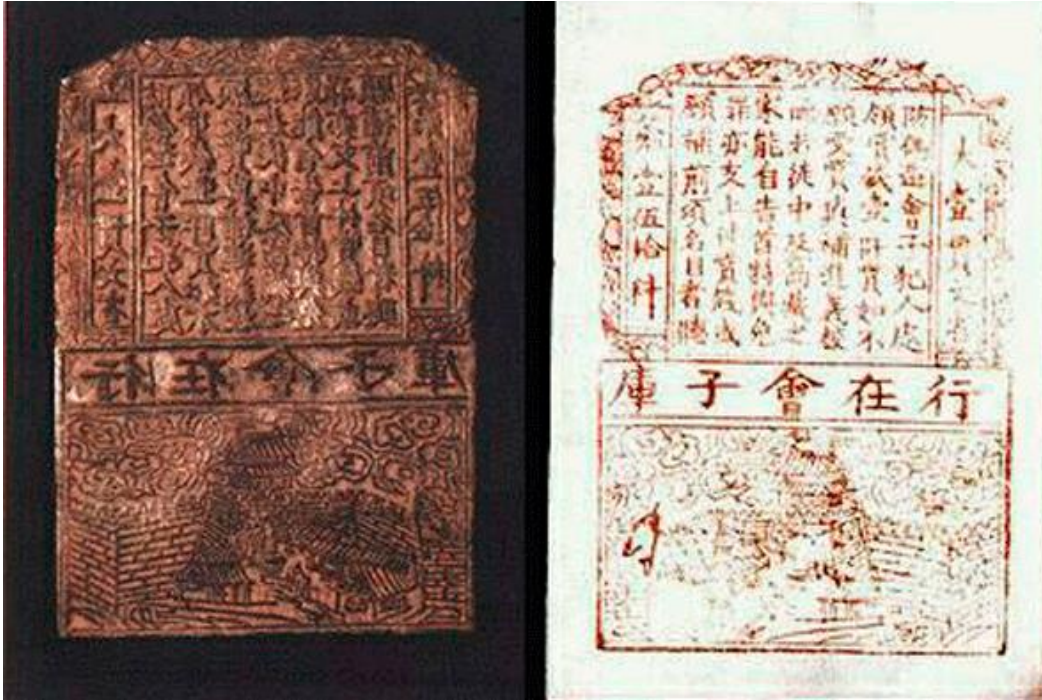
Додаток № 2

Китай. Чотирикутні пластинки зі шкурок білих оленів.

Додаток № 3

Китай. Мідні пластини за допомогою яких друкували банкноти.

Додаток № 4

Швеція. Йоган Палмструх

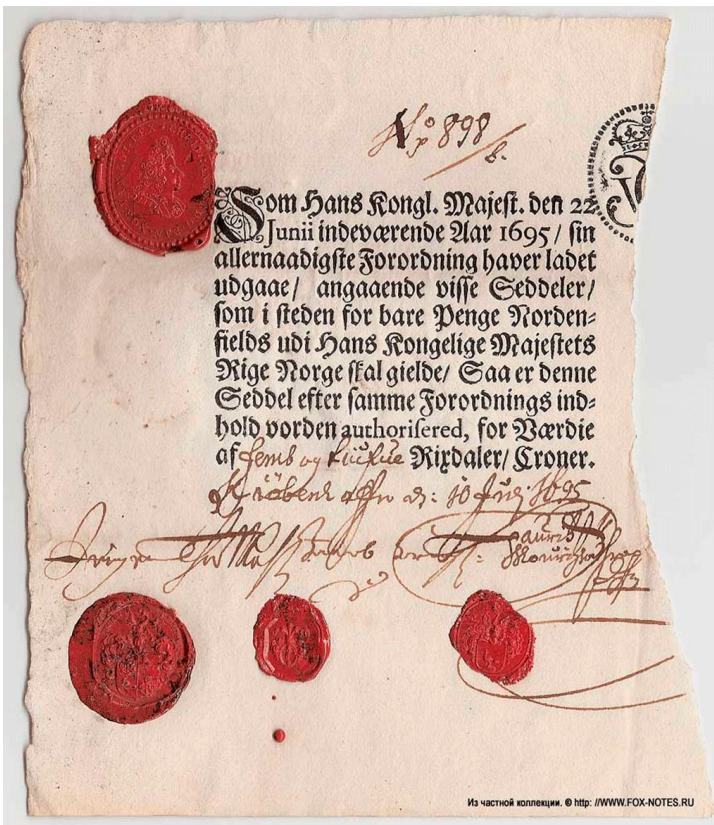
Додаток № 5

Англія. Йоганн Палмструх. Перші паперові гроші.

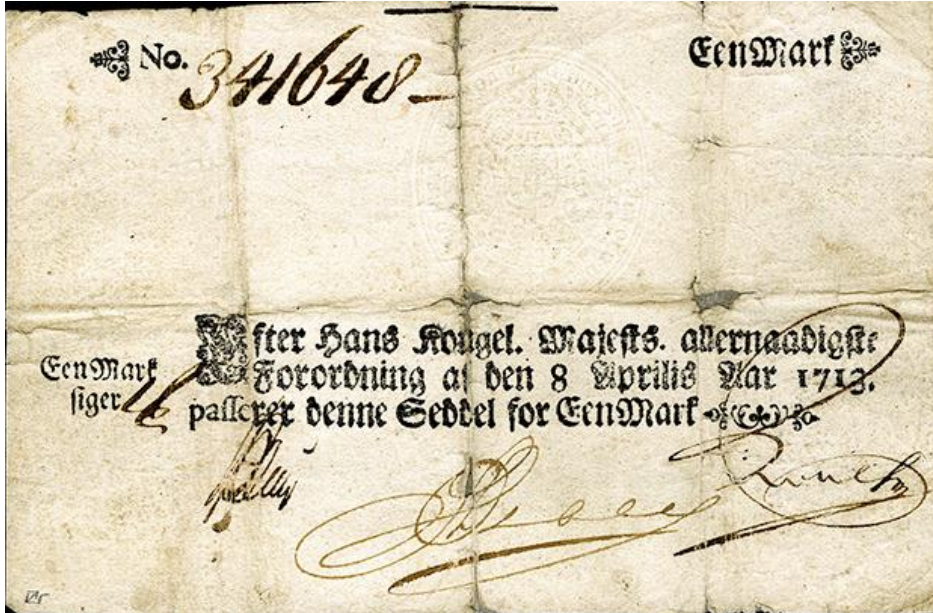
Додаток № 6

Норвегія. Тор Молен. 1695 р. Перші паперові гроші (асигнації).

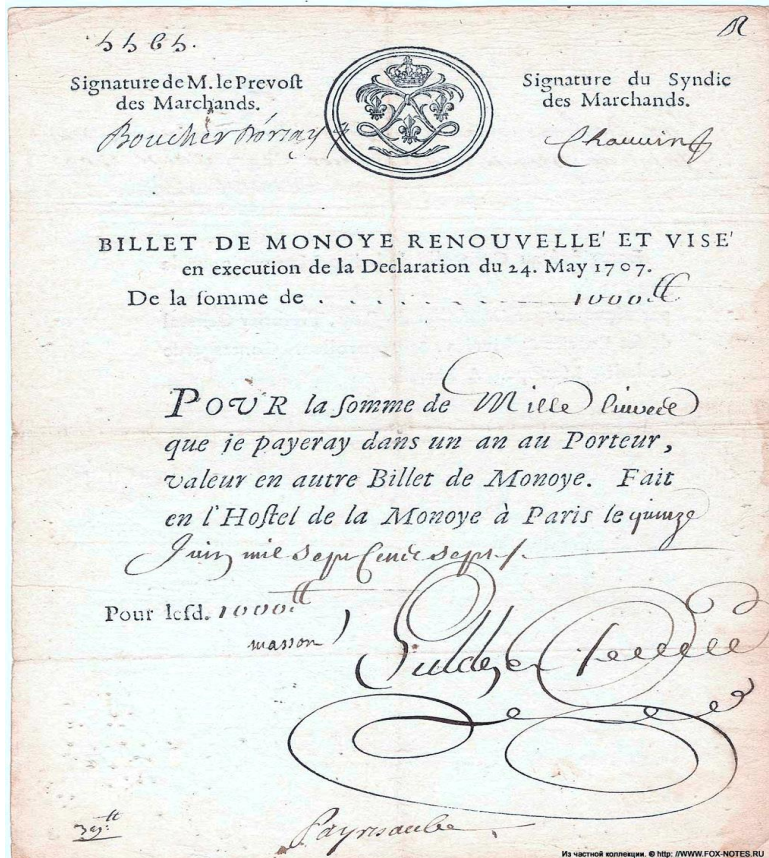
Додаток № 7

Данія. 1713 р. Перші паперові гроші.

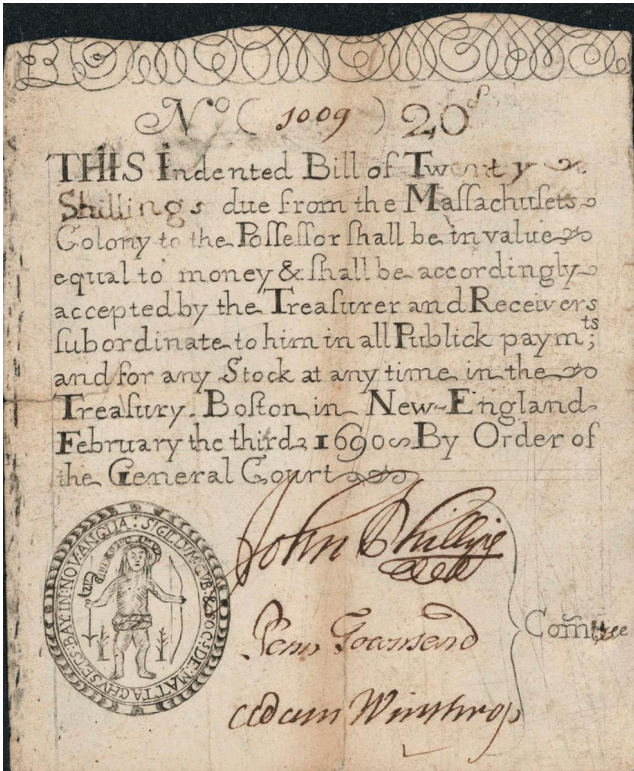
Додаток № 8

Франція. Людовик XIV 1703 р. Перші паперові гроші.

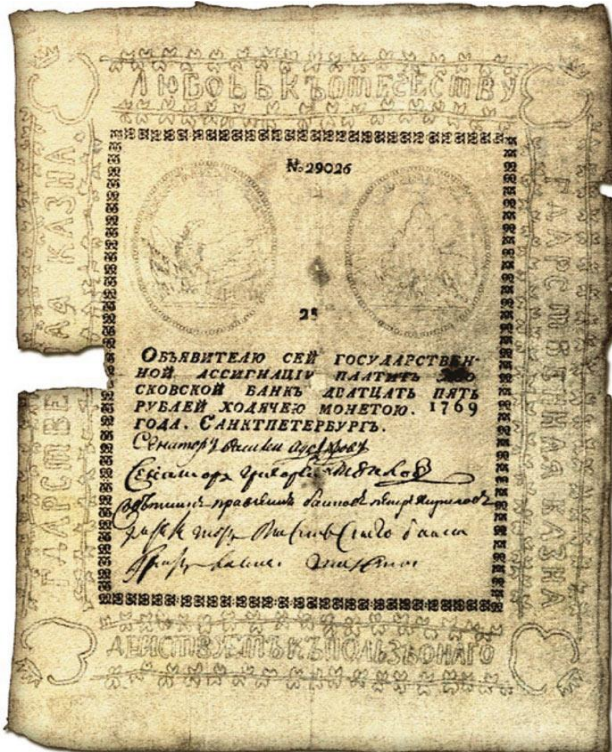
Додаток № 9

Массачусетс. 1690 р. Перші паперові гроші

Додаток № 10

1769-1786 р. Перші російські асигнації

Додаток № 11

1818 р. 50-ти рубльова асигнація. У вас війни Росії проти Франції, Туреччини і Швеції.

Додаток № 12

1841 р. Кредитний білет 50-ти рубльової вартості.

Додаток № 13

1843 р. Білет номінальною вартістю 100 руб.

Додаток № 14

1866 р. Кредитный білет 5 руб. Поководця князя Дмитрія Донского.

Додаток № 15

1880 р. Кредитний білет 10 руб. Засновника династії Романових Михайла Федоровича

Додаток № 16

1887 р. Кредитний білет 5 руб. Нові зразки

Додаток № 17

Купюра номінальною вартістю 25 рублів - це найбільша купюра за всю історію паперових грошей.

Додаток № 18

1918 р. Випуск номіналом у 1000 грн Київською конторою Державного банку

Додаток № 19
1918 р. Георгій Нарбут. 100 грн

Додаток № 20
Георгій Нарбут. 30 шагів.

Додаток № 21
1918 р. 2000 грн. Іван Мозалевський.

Додаток № 22

5 гривень. Станіслав (Івано-Франківськ)

Додаток № 23

1918 р. Георгій Нарбут. 100 карбованців, або «Богданівки».

Додаток № 24

1918 р. Київ. 1000 карбованців. Григорій Золотов

Додаток № 25

1919 р. Кам'янець-Подільський. 25 крб.

Додаток № 26
1919 р. 50 крб.

Додаток № 27

1924 р. 5 руб

Додаток № 28

1923 р. 25 тис. крб. Грошовий знак СРСР.

Додаток № 29

1938 р. 5 крб. В пам'ять про радянських льотчиків – В. П. Чкалова, С. О. Леваневського, В. С. Гризодубової та ін.

Додаток № 30

1932 р. 100 злотих. Емісійний банк в Польщі.

Додаток № 31

1, 2, 5, 20, 50 рейхсмарок.

Додаток № 32

1941 р. 5 червонцев. Пробні знаки.

Додаток № 33
1942 р. 200 крб.

Додаток № 34
1947 р. 10, 25, 50, 100 руб.

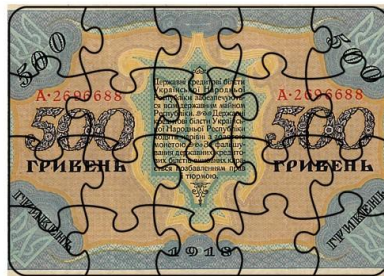
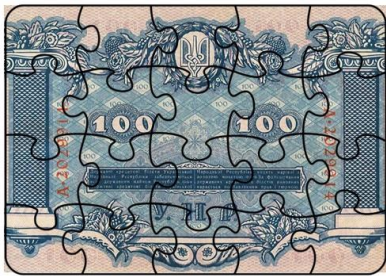
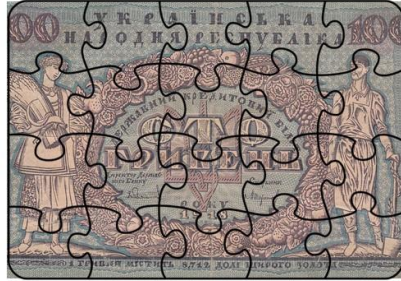
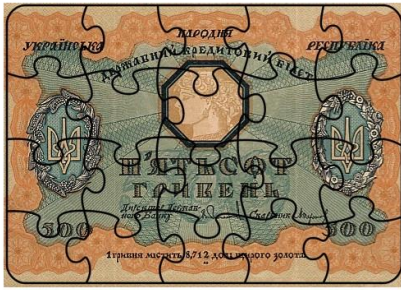

Додаток № 35

1961 р. 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100 руб.

Додаток № 36

Додаток № 37

Розширена тематична структура музейної експозиції

